Stanislav Budín – komunista bez legitimace

Martin Groman

Autor tohoto příspěvku měl původně v úmyslu především osvětlit motivace, které novináře Stanislava Budína vedly k tomu, aby po celý svůj život následoval komunistickou stranu, přestože z ní byl dávno vyloučen. Zdálo se lákavé pokusit se rozplést jednotlivá vlákna, z nichž sestávalo pouto oddanosti význačného jedince – levicového intelektuála, který našel v Československu druhý domov – k politické straně, jež této vazby využívala podle potřeby, aniž by za ni poskytovala odpovídající kariérní, nebo alespoň morální satisfakci. Proč pro takového jedince bylo naplnění ideálů, které spojoval s Komunistickou stranou Československa, téměř za každých okolností důležitější než osobní úspěch, ba dokonce důležitější než reálná příslušnost ke společenství, jež v jeho očích umožňovalo podílet se na tomto světodějném úsilí? A jak dokázal vnitřně zpracovat trauma, které v něm zanechal akt exkomunikace z tohoto společenství, jakmile se prohřešil proti jeho nepsaným regulím příliš samostatným myšlením a vlastní iniciativou? Čím se udržovala a vyvažovala takto vychýlená osobní integrita a kde k ní hledat klíč? Nerodila se z životní a koneckonců existenciální zkušenosti vykořeněnosti židovského exulanta, který niterně toužil přimknout se ke společenství, jež ve svém praktickém konání, prožitku sociální solidarity i transcendentním projektu nabízelo možnost přesáhnout a popřít individuální dimenze lidského osudu? Autor pomýšlel i na to, že by se Budínův životní příběh dal pojmout jako případová studie souputnictví levicového intelektuála s politickou silou, která ve 20. století mocně roztáčela „kola dějin" k horizontům utopie. Takto zvolená sociologizující či kulturněhistorická perspektiva by snad v interakci s hlubším psychologickým průnikem do Budínovy osobnosti umožnila najít víceméně uspokojivé odpovědi na výše položené otázky.

Záhy se však ukázalo, že přítomná studie takovým ambicím sotva může dostát. V prvé řadě pro zamýšlený pokus schází opora v dostatečně široké pramenné základně a literatuře, takže badatel vstupuje na poměrně nezmapovaný terén. O Budínovi dosud neexistuje v podstatě žádná biografická práce, dokonce i encyklopedická a slovníková hesla přinášejí (především pro prvních dvacet let jeho života) jen nejstručnější

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

informace.[1] Z Budínova života patrně nejvíce zachytili žurnalisté, kteří s ním spolupracovali, například Antonín J. Liehm nebo Jiří Ruml.[2] Mezi memoárovou literaturou k tématu nesporně stěžejní místo zaujímají třídílné Budínovy vlastní paměti, sepsané v rozmezí let 1969 až 1972. Dosud byly zveřejněny pouze samizdatem za „normalizace", první díl pak v roce 1990 vycházel časopisecky na pokračování v *Tvorbě*. K jejich výpovědím jsem se snažil přistupovat převážně jako k doplňkovému pramenu, i když zvláště při líčení Budínova mládí jsem byl na ně odkázán téměř výhradně. Pokud to bylo možné, usiloval jsem také o jejich konfrontaci s jinými prameny. Přes jejich „rankovský" název *Jak to vlastně bylo* se mi pro přístup k pamětem Stanislava Budína jeví jako nejvhodnější vodítko výrok A. J. Liehma: „Každá autobiografie, a paměti sem chtě nechtě patří, je pokus obhájit sám sebe, před druhými i před sebou. Než se toho zmocní jiní, ať už jakoukoli formou."[3] Z Budínovy pozůstalosti se dochovalo jen torzo uložené dnes ve dvou krabicích v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde většinu materiálu tvoří opět rukopis pamětí a nahodilé útržky korespondence z poválečných let.

Budínovu dráhu žurnalisty a spisovatele je pochopitelně možné sledovat z jeho novinových nebo časopiseckých článků a knih, pro hlubší poznání jeho osobnosti však mají omezený význam. Podobně k rozkrytí především politických souvislostí Budínovy kariéry ve třicátých letech minulého století mohou posloužit odborné historické práce o dějinách komunistického hnutí, většinou již staršího data; takto jsem s úspěchem využil zejména studie a články Zdeňka Hradiláka, Františka Helešice, Ladislava Niklíčka a dalších autorů, publikované převážně v šedesátých letech, jakož i nedávno česky vydané Rupnikovy *Dějiny Komunistické strany Československa*.[4] Jiný kontext – politický, sociální i ideový – pro období let dvacátých a zčásti i třicátých pomáhají dotvářet studie o ruské a ukrajinské emigraci v první Československé republice.[5] Pokud jde o archivní fondy, čerpal jsem hlavně z bývalého Archivu ÚV KSČ a z Archivu

1 Srv. BRABEC, Jiří (ed.): *Slovník zakázaných autorů*. Praha, SPN 1991, s. 49 n.; *Slovník českých spisovatelů*. Praha, Československý spisovatel 1964, s. 48; HELEŠIC, František: Komunističtí novináři 1921–1938: Příspěvek k formování „revolučních elit". In: KOUTSKÁ, Ivana – SVÁTEK, František (ed.): *Politické elity v Československu 1918–1948: Sborník.* (Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 20.) Praha, ÚSD AV ČR 1994, s. 217; KNAPÍK, Jiří: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Praha, Libri 2002, s. 60 n.; TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, sv. 1: *A–J*. Praha – Litomyšl, Paseka 1999, s. 154; *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, sv. 1: *A–L*. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR – Nakladatelství Brána – Knižní klub 1995 a 1999, s. 79 n.

2 LIEHM, Antonín J.: *Minulost v přítomnosti.* Brno, Host 2002; RUML, Jiří: *Díra v hlavě.* Praha, SPN 1991.

3 LIEHM, A. J.: *Minulost v přítomnosti*, s. 9.

4 RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci.* Praha, Academia 2002.

5 TEJCHMANOVÁ, Světlana: *Rusko v Československu: Bílá emigrace v ČSR 1917–1939*. Jinočany, Nakladatelství H&H 1993; VEBER, Václav a kol. (ed.): *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR 1918–1945: Sborník studií*, sv. 1–3. Praha, Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK 1993–1995; PODANÝ, Václav – BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1918–1938*. Praha, Archiv AV ČR 1996; BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov – SLÁDEK, Zdeněk (ed.): *Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské*

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Syndikátu československých novinářů, které jsou dnes součástí Státního ústředního archivu v Praze. Příležitostně jsem využil také jiných tamních archivních fondů (například Komitétu pro pomoc ruským a ukrajinským studentům) či Archivu Českého vysokého učení technického.

Dostupný materiál tak skýtá (navíc s vědomím, že jeho základ tvoří Budínovy vlastní vzpomínky) omezený prostor pro nastínění skutečně vrstevnatého psychologického portrétu. Citelným a stěží nahraditelným deficitem v tomto směru je absence písemných dokumentů privátní povahy, zejména korespondence. Pokus o typologizaci Budínova osudu na pozadí ideově-politického vývoje levicových, respektive komunistických intelektuálů v Československu ve 20. století by zase vyžadoval mnohem rozsáhlejší komparativní záběr, než umožňuje stať v časopise i aktuální stav autorova poznání. Smyslem tohoto příspěvku je tedy představit pokud možno celistvě málo známou životní dráhu Stanislava Budína a detailněji přiblížit některé její zásadní křižovatky, a to především s ohledem na jeho světonázorové zrání a podivuhodný vztah ke komunistickému hnutí; zvýšená pozornost se tak logicky soustředí na peripetie jeho vyloučení z komunistické strany. V pozadí takto koncipovaného výkladu jsem se snažil naznačit i možné motivace Budínových postojů a rozhodnutí.

Anarchismus, sionismus, nebo socialismus?

Život Stanislava Budína (1903–1979), respektive Bensiona Batě, jak znělo jeho původní jméno, je rozepjat mezi několik ideologií a režimů. Zatímco ve své první půli procházel prudkými zlomy, druhá polovina byla již mnohem ustálenější. Nepřičinil se o to ani tak Budín sám jako spíše ti, kteří jej v roce 1936 vyloučili z komunistické strany a ještě po více než dvaceti letech, na počátku let šedesátých, odmítali obnovit jeho členství.

V mládí se Budínova osobnost formovala v dosti nestabilní a nejisté realitě – východisko z ní se nabízelo hned v několika směrech. Jak už jsem se zmínil, hlavním pramenem k poznání motivací, úvah a tužeb mladého Budína jsou dnes jeho vlastní paměti. Podrobnosti o svých aktivitách před příchodem do Československa v roce 1923 Budín nesdělil ani policejnímu ředitelství,[6] ani se nepodařilo nalézt jeho životopisy psané při vstupu do KSČ. Všude se opakují základní data a motivy – narozen 23. března 1903 v Kamenci Podoľském (dnes leží na hranici Ukrajiny a Rumunska), pochází z židovské rodiny, odešel do Polska, kde roku 1922 ve Varšavě maturoval. Rok nato odjel spolu se svou snoubenkou Chanou Kaufmanovou do Československa (v té době už studovala filozofii ve Vídni, kde také na podzim roku 1923 zahájila další semestr).[7]

---

emigrace v Československé republice (1918–1939). Praha, Euroslavica – Slovanský ústav AV ČR 1998; TÍŽ (ed.): *Karel Kramář: Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*. Praha, Euroslavica – Slovanský ústav AV ČR 2003.

6 Viz *Státní ústřední archiv v Praze* (dále *SÚA*), fond Policejní ředitelství 1941–1950, karton (k.) 296, sign. B 734/24, Bať Bension.

7 *Tamtéž*.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Více o Budínově činnosti a směřování prozrazuje snad jen nekrolog Rádia Svobodná Evropa od Karla Jezdinského ze 14. srpna 1979, který k Budínově mládí dodává ve slovnících absentující informaci, že Baťa v rodné Haliči „působil v tamním židovském socialistickém hnutí – takzvaném Bundu“.[8] Také tato informace ovšem s největší pravděpodobností byla (ať už přímo nebo zprostředkovaně) převzata z Budínových pamětí. Podrobnosti o svém mládí řekli manželé Budínovi jen několika přátelům, mezi nimi třeba historikovi Dušanu Tomáškovi: „Bydleli v Kamenci Podoľském, kde zažili několik pogromů. Po říjnové revoluci r. 1917 pogromy zesílily, Bension Baťa a Chana Kaufmanová ilegálně utekli do Polska. V Polsku byla také nepřátelská nálada proti utečencům z Ukrajiny a Ruska, tak přišli na Moravu a nakonec do Prahy.“[9]

Budínovy paměti nabízejí přece jen plastičtější pohled na první roky jeho života. Můžeme sledovat alespoň ty stěžejní momenty, které jednak později Budín před svými přáteli příležitostně v identických verzích jako v pamětech vyprávěl, případně které jsou podstatné pro pochopení jeho životního pocitu neukotvenosti.

První díl Budínových pamětí *Jak to vlastně bylo* je vymezen roky 1903 až 1936, tedy od narození po vyloučení z KSČ. Období před příchodem do Prahy, o kterém české archivy i literatura v podstatě mlčí, zabírá prvních padesát stran. Na nich se dovídáme, že Kamenec Podoľskij byl centrem Podoľské gubernie. Budín tedy pocházel z významného správního centra, pod něž spadaly přibližně dva miliony lidí. Město se vyznačovalo svou zaostalostí; ještě po letech si Budín vybavoval, že se jeho dětství obešlo bez kanalizace, vodovodu i elektrárny (tu postavili v roce 1912). Pokud vynikalo ještě něčím, pak to byla náboženská a národnostní různorodost. Region leží na rozhraní mezi pravoslavím a islámem, zasahovalo do něj ale také polské katolictví a výrazný židovský fenomén. „Polovinu ze čtyřiceti tisíc obyvatel města tvořili Židé – obchodníci, nějaká inteligence, živnostníci a prostě chudina.“[10] Další části Kamence obývali Rusové a Ukrajinci, Poláci. „A zajímavé bylo, že mezi těmito čtyřmi národnostními skupinami téměř nebylo společenského styku a každá skupina žila svým izolovaným životem.“[11]

Do tohoto etnicky pestrého a nesladěného prostředí se Budín narodil jako poslední z devíti dětí Raisy (podle materiálů pražského policejního ředitelství však Rachel) a Solomona Baťových. Otec byl správcem filiálky Všeruské dopravní a pojišťovací společnosti v Kamenci. Podle Budínových vzpomínek patřila rodina ve městě k vyšším kruhům – otec prý dokonce působil jako jistý spojovací článek mezi jinak vzájemně nekomunikující ruskou a židovskou komunitou. „Téměř jediný mezi Židy ve městě uměl otec velmi dobře rusky, předplácel petrohradské a kyjevské ruské noviny, měli jsme doma velkou knihovnu ruských a přeložených klasiků a v rodině se většinou mlu-

---

8 Osobní archiv Františka Helešice, přepis nekrologu z vysílání RFE. Již v roce 1970 se o tom však zmínil „normalizační“ pořad Československého rozhlasu namířený proti Budínovi. Viz *Archiv Českého rozhlasu* (Praha), DF 11757, Dějepis současnosti o St. Budínovi, 11.11.1970, autor Bohumil Roháček.

9 Záznam rozhovoru autora s Dušanem Tomáškem z 18.2.2002.

10 BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo*. Samizdat, s. 2.

11 *Tamtéž*.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

vilo rusky."[12] Otec podle všeho patřil k proruským liberálům, kteří chtěli reformovat carské Rusko, ale rozhodně jim byla vzdálena myšlenka revolučních reforem v duchu radikální levice. Místní židovská obec jej dokonce využívala pro jeho jazykové vybavení jako zprostředkovatele styku s ruskými carskými úřady. Solomon Bať se od svých souvěrců odlišoval rovněž svou nedůvěrou k myšlenkám sionismu.

V prostředí národnostních sporů a třenic, v době těsně před první světovou válkou a v mezidobí ruských revolucí počátku 20. století řešili Budínovi sourozenci všudypřítomné napětí různými, většinou však radikálními způsoby. Jeho nejstarší bratr Michal se stal sociálním demokratem, za což byl vyloučen z gymnázia. Navíc jako podezřelý, radikální student byl několikrát zatčen a domácnost jeho rodičů podrobena prohlídkám; rodiče zřejmě příliš prudkého a názorově s nimi nesouhlasícího mladíka „vyhostili z domova".[13] Nejmladší syn manželů Baťových, Bension, se se svým bratrem Michalem poprvé viděl až v roce 1939 v Americe (v době Michalova odchodu z rodiny totiž ještě Bension nebyl na světě).

Anarchismus do rodiny Baťových vnesla dcera Sima – po revoluci roku 1905 spáchala za nejasných okolností sebevraždu. Také další dcera Marie tíhla k anarchismu: „…patřila ke skupině mládeže, která připravovala revoluci, po níž měla přijít absolutní svoboda a zničení státu."[14] Patrně nejtragičtější osud však prožil Bensionův o osm let starší bratr Gríša. Studoval medicínu v Paříži, ale první světová válka tomu učinila konec, rodiče ve zhoršené finanční situaci nemohli jeho další vzdělání zaplatit. Gríša se vrátil do Kamence a nastoupil vojenskou službu. Jeho další osud ovlivnil také pozdější Budínovu komunistickou kariéru. V pamětech popisuje bratrovu smrt na základě vyprávění Grišovy manželky takto: „Bratr neměl vyhraněné politické přesvědčení, ale v rodinných tradicích sympatizoval se socialismem – a tak se dal k sociálním revolucionářům, k eserské straně, která se stala po Říjnové revoluci hlavním nositelem kontrarevoluce. V létě 1918 došlo ke vzpouře československých legií, která právě k Kazani (kde Gríša působil jako vojenský lékař, pozn. aut.) vyvrcholila sesazením sovětské moci. (…) Bratr zůstal v armádě a stal se velitelem železniční stanice Tomsk."[15] Ta byla po porážce armády vedené admirálem Kolčakem obsazena Rudými a Gríša Bať se dostal do zajateckého tábora. Zde se zalíbil jakési dívce, která v táboře pracovala. Dívce se zase dvořil velitel tábora. V té době bylo v Moskvě odhaleno spiknutí, „které organizovala kontrarevoluce. Spiknutí bylo potlačeno, a protože spiklenci prý spoléhali na pomoc zajatých důstojníků, bylo rozhodnuto likvidovat podezřelé zajatce. Jedné noci bylo podle rozsudků Čeky zastřeleno několik set zajatců. Mezi nimi i bratr. Neměl sice se spiknutím nic společného, ale žárlivý velitel tábora se tak zbavil soka."[16]

Toto revolučně-milostné drama ovšem Budín jako vysvětlení bratrovy smrti nepoužíval pokaždé. Několik let před vznikem svých pamětí, 14. listopadu 1960, Františku Helešicovi například popisoval detaily svého vyloučení z KSČ v roce 1936 a při té

12 *Tamtéž*, s. 3.
13 *Tamtéž*, s. 5.
14 *Tamtéž*, s. 7.
15 *Tamtéž*, s. 10 n.
16 *Tamtéž*, s. 11.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

příležitosti uvedl jinou verzi událostí z roku 1917. Jedním z důvodů Budínova vyloučení měla být právě minulost Gríši, který byl bělogvardějec. Budín Helešicovi tvrdil, že k popravě došlo náhodou, když z řady nastoupených zajatců byl odpočítán každý desátý a popraven.[17] Ať už se události seběhly jakýmkoli způsobem, jisté je, že Budín se (po vyloučení ze strany roku 1936) popravu svého bratra snažil odpolitizovat – jednou ji líčil jako náhodu, jindy jako důsledek žárlivosti.

Přestože nejmladšímu členu rodiny nemusely být zcela zřejmé všechny detaily ideologických a nacionálních sporů, které se v rodině a jejím nejbližším okolí patrně odehrávaly, sám na sobě brzy pocítil sociální nespravedlnost a pro nepředsudečné uvažování nesmyslná omezení. Budín v roce 1912 nastoupil do gymnázia, kam se dostal i přes přísný protižidovský *numerus clausus*. Navíc se připojila samozřejmá existenční nejistota, která provází každou válku a každou revoluci. Během první světové války Kamencem několikrát prošla fronta. Bension sice zažil ostřelování a viděl zblízka mrtvolu, mnohem více jej však zajímala literatura. V mládí četl Plechanova, Nietzscheho, ale nejvíce mu učaroval „bosácký romantismus“ Maxima Gorkého.[18] V rodinné knihovně se kromě množství knih daly najít také noviny – liberální deníky *Řeč z Petrohradu* a *Kyjevská mysl*. Na podzim 1917 jejich dodávku přerušila revoluce. „Revoluce znamenala především, že jsme přestali chodit do školy. Kdo by se také mohl učit v době, kdy propuklo všeobecné štěstí, kdy začínal nový svět a starý se hroutil. (…) Revoluce – to byl jeden nepřetržitý svátek, jedna nepřetržitá schůze na náměstích, v ulicích, v parcích, jedno nepřetržité řečnění o svobodě, demokracii, socialismu, všeobecném štěstí a o říši spravedlnosti, volnosti, rovnosti a bratrství.“[19] V té době se čtrnáctiletý Bension na jedné z četných schůzí seznámil se svou pozdější ženou, o tři měsíce starší Chanou Kaufmanovou. Národnostní situace v Kamenci se ještě zkomplikovala novým politickým štěpením – uvnitř národnostních enkláv (ruské, ukrajinské, polské i židovské) vznikaly strany liberálů, bolševiků, menševiků, eserů, nacionalistů i anarchistů.

Mladý Bať v té době poprvé čte Marxův *Kapitál*. Alespoň podle pamětí to tedy byl uvědomělý revolucionář. Knize ovšem, jak upřímně přiznává, ve svých čtrnácti letech nerozumí a je z toho deprimován. Nicméně zde se objevuje jiný důležitý motiv. I po více než půlstoletí Budín popisuje, s jakými pocity *Kapitál* vnímal, a jak se vůbec vztahoval ke všemu revolučnímu – knihu podle vlastních slov četl jako „Písmo svaté“, „pustil jsem se do toho s vervou, které je schopen jen člověk žíznící po poznání víry pravé“.[20] Tu syn židovského liberála nachází tedy v radikálním socialismu, i když o jasném názorovém vyhranění patnáctiletého mladíka asi lze mluvit jen stěží. Leninovy kroky sledoval v denním tisku, i ve svém obdivu však prý dovedl s odstupem rozlišovat, jak Lenin brojí proti jiným zasloužilým revolucionářům, které mladý Bension obdivoval stejně jako Lenina. Když do Kamence přijel Kerenskij, je Bať na nádraží a běží ulicemi za jeho autem. Dostane se i do sálu, kde Kerenskij řeční, a s obdivem poslouchá jeho projev.

17 Záznam rozhovoru autora s Františkem Helešicem z 16.5.2002.
18 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 26.
19 *Tamtéž*, s. 16 n.
20 *Tamtéž*, s. 18.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Jestliže vnitropolitická situace v Rusku byla roku 1917 složitá, Halič a Ukrajina nebyly daleko od anarchie. Kerenského prozatímní vláda nebyla dostatečně silná, aby zároveň přebírala správu tak rozsáhlé země a ještě stačila pokračovat v bojích první světové války. Haličí se přelévaly válečné fronty. Také Kamenec zažil v roce 1917 několik různých velitelů – jednou Rusy, jindy Poláky, následovali Němci a zase Rusové; jednou menševici, jindy eseři, bělogvardějci, nakonec bolševici. Zvláště špatné následky mělo toto střídání vládců města pro židovskou komunitu, kterou decimovaly četné pogromy.[21]

V roce 1917, kdy vypukly dvě ruské revoluce, tedy Budín uvěřil, že právě revoluce je jedinou šancí na změnu nevyrovnaných sociálních podmínek, ve kterých se tehdejší ruská multietnická společnost nacházela. V rodinném prostředí židovské enklávy v Kamenci byl mladý Bension Baťˇ izolován od okolního světa. S jiným než židovským prostředím byl konfrontován spíše tragicky: při zmíněných pogromech, při přechodech válečných front i chaosu občanské války. „Ozbrojení a většinou opilí kozáci chodili od jednoho židovského bytu k druhému a pod záminkou účtování se 'židobolševiky' řádili. Násilnili dívky, zatýkali a odváděli k popravám mladé muže, zabíjeli starce a odnášeli všechno cenné, na co přišli."[22]

Bensionův otec byl sice neformální hlavou židovské komunity v Kamenci, staral se o organizační a soudní záležitosti, ale sionismus příliš nepodporoval. Naopak Baťova láska Chana viděla svou budoucnost jen v životě v Izraeli. Mladí lidé také o těchto vyhlídkách často vedli spory: „Toužili jsme po lásce, založené na těsném přátelství, na společné práci ve prospěch lidstva – jen jsme se pořád nemohli dohodnout, zda to bude práce při budování židovského státu v Palestině nebo práce kdekoli jinde na světě pro nastolení spravedlivé socialistické společnosti. Bylo nám necelých sedmnáct a bylo to začátkem roku 1920."[23]

Mnozí haličští Židé viděli naději na zlepšení svých sociálních podmínek v aktuálním pohybu na mezinárodněpolitické scéně – 2. listopadu 1917 zaslal britský ministr zahraničí Arthur Balfour dopis zástupci Světové sionistické organizace lordu Rotschildovi. Takzvaná Balfourova deklarace, která se stala jedním ze základů dnešního Izraele a která ve své době způsobila značnou migraci Židů z východní Evropy do Palestiny, stanovovala, že britská vláda bude podporovat snahy o zřízení židovského státu v Palestině, pokud tím „nebudou poškozena občanská a náboženská práva existujících nežidovských společenství v Palestině".[24] K tehdejší vlně emigrace se připojila také Chanina rodina. Ta se v době Bensionových studií na gymnáziu vydala i s dcerou do tehdy polského Lvova a doufala v transfer do Palestiny, Chanu ovšem záhy zlákala možnost studovat ve Vídni. A tak se Bension rozhodl, že odejde z domova a studia také dokončí za hranicemi. V květnu 1922 opouští Kamenec a zamíří za Chaninou rodinou do Lvova. Ve Varšavě pak téhož roku skládá maturitu, což umožnila polská vláda tím,

---

21 *Tamtéž*, s. 30 n.
22 *Tamtéž*, s. 23.
23 *Tamtéž*, s. 31.
24 PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr a kol: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1999, s. 39.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

že uznala Ruskou akademickou skupinu ve Varšavě, tvořenou uprchlými ruskými profesory, za právoplatnou maturitní komisi.[25]

Když se po letech vracel k důvodům svého odchodu z Ruska, Bension Bať mimo jiné vzpomínal, že ve svém okolí prožíval pocit odcizení: „V židovském prostředí jsem byl zcela izolován od ruských nebo ukrajinských mas. Neměl jsem jediného kamaráda, který by nebyl Židem, nikdy korektní styky s mými nežidovskými spolužáky nepřekročily práh třídy, do níž jsme spolu chodili. (…) Ale na druhé straně mi byl cizí židovský nacionalismus, uměl jsem vidět a bolestně nést všechny neřesti a nectnosti židovského maloměšťáckého prostředí. (…) Žil jsem tedy v prostředí, ze kterého jsem stůj co stůj chtěl uniknout a se kterým mě vlastně nic nespojovalo. (…) A pak, byl jsem ještě zamilován.“[26]

Hana a Stanislav Budínovi ve 20. letech v Praze. Vzali se v říjnu 1924.

V otázce volby mezi sionismem a socialismem u Budína převážila druhá eventualita. Už v Kamenci rodina dodržovala židovské svátky vlastně jen formálně. Když se Bension po revoluci z roku 1917, tedy ve svých patnácti letech, snažil začlenit do politického života, zvolil si socialistický Bund. V pamětech jako důvod této volby uvádí, že organizace „zaujímala v hlavní otázce míru či války stanovisko mezi menševiky a bolševiky. Nebo také proto, že Bund byl tradičně protisionistický, a to odpovídalo celému mému zaměření…“[27] Snad ale svůj rozchod se sionismem praktikoval spíše postupně. Určité tápání mezi vírou předků a novou ideologií demonstroval ještě o šest let poz-

25 *SÚA*, fond KRUS (Komitét pro pomoc ruským a ukrajinským studentům) 1921–1935, sign. I/336/1190, inv. č. 145, k. 40, složka 3069, Bať Bension Solomonovič.

26 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 43.

27 *Tamtéž*, s. 19.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

ději, i když jen na administrativní úrovni – ve studijních výkazech Českého vysokého učení technického v Praze uváděl (například při zápisu do druhého ročníku 9. října 1924), že je bez vyznání a národnosti židovské. Při zápisu do čtvrtého (7. října 1926) i pátého ročníku už tvrdil, že je národnosti ruské.[28]

Naznačenou problematiku však nejde zploštit jen na změnu víry za „víru", sionismu za komunismus. Například ve zmínce o ideovém souznění s Chanou byla pro Budína patrně podstatná pasáž: „Toužili jsme po lásce, založené na těsném přátelství, na společné práci ve prospěch lidstva…" Kromě přesvědčení, že sionismus představuje jen jinou variantu již poznaného sektářství, si Budín z domova odnášel také zkušenost, že osvobození od pocitu nejistoty a ohrožení vede jen přes nastolení větší sociální spravedlnosti. Budín se skutečně přesvědčeným komunistou podle všeho stal až na konci dvacátých let v Praze. Do Československa přišel ještě jako smýšlením sociální demokrat. Tomu ostatně odpovídaly také jeho první, ještě krajanské, politické kontakty – právě se sociálnědemokratickými mládežnickými organizacemi. Ostatně v té době „ČSR a Praha byly především významným centrem levicové (socialistické) části ruské emigrace. Pro ruskou šlechtu a bojovné monarchisty měl pochopení dr. Kramář a někteří další pravicoví politikové, avšak celkové politické klima nové republiky přálo jak moderní evropské levici, tak i západním ideálům humanitní demokracie."[29]

Dá se tedy konstatovat, že Budín v počátcích svého politického angažmá si zvolil mezi anarchismem, sionismem a socialismem umírněnější a konstruktivnější variantu nápravy společenských poměrů, než k jaké se přichýlil o pár let později.

Komunismus!

Po příchodu do Prahy Budín zpočátku přirozeně tíhl ke krajanskému exilovému *milieu*, zároveň ho vtahovalo studentské prostředí. Mladý student ČVUT a svěřenec KRUS (Komitétu pro pomoc ruským a ukrajinským studentům, který pomohl založit Masaryk)[30] se tehdy angažoval hlavně v komunitě židovských studentů ze své vlasti. Zapojení do aktivit ruských sociálních demokratů bylo na překážku patrně to, že tyto kruhy v Praze nezapustily kořeny. Ruští sociální demokraté „vytvořili v emigraci několik skupin, které měly společné centrum v Berlíně. V Praze žilo jen několik předáků menševiků, kteří byli aktivní."[31]

O samotné škole se Budín v pamětech příliš nerozepisuje. Pouze líčí důvody, které ho vedly k rozhodnutí studovat pražskou techniku (byla tu „romantika budování, vytváření nových věcí, zvládnutí přírody"),[32] a tragikomické peripetie kolem přijetí, které způsobila jeho neznalost češtiny. Průběh studia pak shrne do věty: „Tak jsem se stal řádným posluchačem prvního semestru Vysoké školy strojního a elektrotechnic-

28 *Archiv Českého vysokého učení technického*, studijní výkazy Elektrotechnického inženýrství za rok 1926/27 a 1927/28 – Baťa Benzion.

29 TEJCHMANOVÁ, S.: *Rusko v Československu*, s. 13.

30 Blíže viz ŠETŘILOVÁ, Jana: Karel Kramář – otec ruské emigrace. In: BĚLOŠEVSKÁ, L. – SLÁDEK, Z. (ed.): *Karel Kramář*, s. 74–90.

31 TEJCHMANOVÁ, S.: *Rusko v Československu*, s. 15.

32 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 49.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

kého inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze a po několika letech elektrotechnickým inženýrem."[33] Nakonec ale přiznává, že to bylo poněkud složitější, jelikož mnohem důležitější byl pro něj „společenský život, který nutně vyústil v politickou činnost".[34] „Mně studium elektrotechnického inženýrství trvalo místo předepsaných čtyř a půl roku šest a půl roku. A nebylo to proto, že by studium šlo nějak těžce, že jsem propadal a musil opakovat. Nikoli, bylo to proto, že jsem na techniku neměl čas, že to bylo v mém životě něco vedlejšího. Hlavní bylo prokousat se Engelsovou *Dialektikou přírody* nebo Leninovým *Imperialismem*."[35]

Když si na jaře roku 1973 Ludvík Vaculík přečetl první díl Budínových vzpomínek, pozastavil se v dopisu jejich autorovi právě u mladického nadšení emigrantů z Ruska pro KSČ: „Přijde kluk, doslova kluk, kdoví odkud, různými fígly se vetře na českou školu, měl by být rád, ale není, protože místo aby se stal inženýrem, jenž reálně sahá na hmotu světa a může ji zušlechtit, dá se do politiky, která pro tyto kluky je víc pouhou zálibou a bojem o sebepředvedení nežli bojem o existenci, neumí ani česky, ale už se s někým proti někomu spolčuje a za nějakých deset dvanáct roků mluví k národu v novinách, plete se do jeho věcí, co si má ten národ myslet…"[36] Vaculík (s neopominutelnou dávkou nacionální zátěže) v dopise Budínovi aspoň přiznává, že do českého prostředí časem vrostl a trpěl s ním.

Budín Vaculíkovi odpověděl tím, že mu vylíčil pocity, cíle a myšlenky oněch kluků „kdoví odkud": Byla to podle něj „doba ovlivněná ruskou revolucí a všeobecným chaosem, přehodnocováním všech obvyklých hodnot", která je formovala, a nemohli prý tušit, co přinese.[37] Ale ještě v roce 1973, kdy Budín tento dopis píše, považuje ideje komunismu za přínosné pro sociálně slabé vrstvy společnosti: „Tehdy (ve 30. letech, pozn. aut.) to bylo velké hnutí, které lákalo k sobě nejlepší lidi, které chtělo cosi velkého a krásného. Bylo zneužito, pošpiněno, v lecčems přerostlo v docela něco jiného. A nic bychom nepochopili z toho, co se děje, kdybychom si neuvědomili, že i dnes, přese všechno, co se stalo, je to velká idea pro ty, kteří v tzv. třetím světě bojují za něco lepšího. A zase, při všem odporu k zneužívání vznešených idejí k sprostým cílům, nevylejeme z vaničky spolu se stalinistickou špínou i dítě – spravedlivý boj proti vykořisťování, hladu, fašismu atd."[38] Z tohoto ojedinělého svědectví vysvítá, že Budín se k idejím komunismu nepřestal hlásit ani po porážce „pražského jara" za valem postupující „normalizace", která ho definitivně vyřadila z veřejného života. Komunistická ideologie totiž podle něj nabízela především cestu, jak řešit sociální nerovnosti v soudobé společnosti – ať už to bylo na Ukrajině těsně po první světové válce, v Československu za první republiky nebo v rozvojových zemích ještě v sedmdesátých letech.

Budín se s komunismem seznamoval ve Studentském domě na Slupi, kde s Hanou a dalšími zahraničními studenty trávil většinu dnů a kde se podílel na činnosti takzvané progresivní skupiny mladých levicových studentů. Zde se diskutovalo nejen

33 *Tamtéž*, s. 51.
34 *Tamtéž*, s. 56.
35 *Tamtéž*, s. 59.
36 Osobní archiv Mileny Bártlové, dopis Ludvíka Vaculíka Stanislavu Budínovi z 2.5.1973.
37 Tamtéž, dopis Stanislava Budína Ludvíku Vaculíkovi z 10.5.1973. Dopis patrně nebyl odeslán.
38 Tamtéž.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

o komunistické ideologii jako takové, ale také o její praktické realizaci. Právě v té době vážně utrpěla její věrohodnost pod tlakem zpráv o politických procesech v sovětském Rusku. Budín, jak po letech přiznává v pamětech, se v diskusích na téma opozice versus Stalin stavěl na stranu budoucího diktátora, a poskytuje k tomu navýsost zajímavé zdůvodnění: „Velká většina z nás, s výjimkou několika jednotlivců, se nakonec v těchto frakčních bojích, které vyvrcholily vyloučením opozice … a po roce 1927 vedly i k politickým represáliím proti ní, postavila na stranu většiny a Stalina. …téměř instinktivně jsem se postavil na stranu většiny. Bylo mi jasné, že světové dělnické hnutí

Hana a Stanislav Budínovi (první dva zleva) s ruskými a ukrajinskými studenty v exilu Praze, 20. léta

už nesnese další štěpení, že vedle masového hnutí sociálnědemokratického a komunistického nemůže mít oprávněnou existenci další strana. Já jsem … v té době už definitivně překonal období svého nietzscheovství, povýšená a hrdá izolace byla teď pro mne nesnesitelná, největší štěstí jsem spatřoval v tom, že patřím nyní k velkému kolektivu, že zapouštím kořeny v půdě, z níž jsou živeny miliony lidí, kteří cítí a myslí stejně jako já. …mezi trockisty mě nečekalo nic než živoření v izolaci, v sektě. A izolace a sekta vedly nevyhnutelně k fanatismu, k zatrpklosti, k dalšímu štěpení, k popírání jakékoli tolerance, k povýšenému a nesmiřitelnému postoji k jiným názorům. (…) Tehdy už v polovině dvacátých let, v době ideologického střetnutí strany s opozicí, byl všechen dogmatismus a netolerance na straně trockismu a jiných opozičních skupin, které se s ním spojovaly, kdežto se stranou šla většina, která se po dlouhé a celkem (!?)

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

svobodné demokratické diskusi rozhodla pro Stalina. Nebo se nám tenkrát tak zdálo. Byli jsme o tom skálopevně přesvědčeni."[39]

Budín v těchto charakteristických pasážích, samozřejmě s odstupem let a s jistou mírou sebeprezentace, odkrývá hlubinný rys své osobnosti a nastiňuje důvody své celoživotní oddanosti straně a komunismu. (Argumentace je pozoruhodná i z jiného hlediska – Budínovi se jeho názory z dvacátých a třicátých let bezprostředně promítly ještě do hodnocení v letech sedmdesátých). V takovémto vnitřním rozpoložení, ve stísněnosti a strachu před izolací, se Budín v roce 1933 ztotožnil s vyloučením Josefa Guttmanna ze strany, i když zanedlouho sám začal zastávat názory (například na jednotnou frontu) podobné jako on. Fobie ze sociální a potažmo existenciální nezakotvenosti jej provázela ostatně také v dalších životních situacích.

Konkrétnější představu o tom, po jakých stupních směřoval Budín mezi revoluční elitu, poskytuje dotazník Svazu československých novinářů, který vyplnil v roce 1950. Uvedl v něm, že „od roku 1925 účastnil se komunistického hnutí cizích studentů v Praze, brzy ve vedoucích funkcích (spojení s tehdejší Kostufrou přes s. Ivana Sekaninu). R. 1928 vstoupil do komunistické mládeže,[40] pracoval v okresním výboru Vinohrady–Vršovice, pak v krajském výboru, pak kooptován do ÚV mládeže (informoval o tom s. Ervín Polák, náměstek ministra vnitra). (…) Od r. 1932 zaměstnán v ústředním agitpropu KSČ, kde pracoval se ss. Köhlerem, Reimannem, Švermovou. R. 1933 získal čs. státní občanství. V r. 1934 tři měsíce na vojně v náhradní záloze."[41]

Do jaké strany Budín na přelomu dvacátých a třicátých let vstupoval? V roce 1929 její vedení převzal Klement Gottwald se skupinou svých nejbližších spolupracovníků. Jak připomíná politolog Jacques Rupnik, „k vítězství v boji o vedení KSČ stačilo ovládat aparát strany a mít podporu Moskvy".[42] Noví straničtí vůdcové okamžitě nastoupili ostře konfrontační kurz proti stávajícímu politickému zřízení. Nadšené vzývání stalinského režimu šlo ruku v ruce s nenávistnou rétorikou vůči Masarykovi, ostatním politickým stranám a celé první republice. Zvláště členové KSČ, kteří sem přešli ze sociální demokracie, z velké části reagovali s nevolí na nové, do morku kostí promoskevské vedení. Nastal mohutný odliv členů z komunistické strany. Policejní ředitelství v roce 1930 vypracovalo zprávu o stavu KSČ, kde se mimo jiné konstatovalo, že „strana poklesla od posledního říšského (dobové označení pro celostátní, pozn. aut.) sjezdu o dobrých 8/10 veškerého členstva, kterážto okolnost přivodila v ústředí značné vzrušení".[43] Někteří komunisté se vrátili do sociální demokracie, což její předák Antonín

39 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 67 n.

40 V pamětech Budín uvádí, že do „komunistické mládeže a pak i do strany" byl přijat na jaře 1927 (*tamtéž*, s. 75). V relevantních fondech *SÚA* se Budínovu přihlášku do strany nepodařilo najít. Podle sdělení pracovníků archivu je pravděpodobné, že materiály týkající se Budínova předválečného angažmá v KSČ byly po jeho vyloučení (možná až po druhé světové válce) zničeny.

41 *SÚA*, Archiv Syndikátu novinářů (ASYN), členská evidence I, 553/4c, Ing. Baťa.

42 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 95.

43 *SÚA*, fond ÚV KSČ 1921–1938, k. 90, arch. jedn. 1217, zpráva policejního ředitelství o dění v KSČ z roku 1930.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Hampl kvitoval známým výrokem „hoši, z vandru domů“. KSČ se kromě toho potýkala jak s finančními problémy,[44] tak s dosud slabým vedením.[45]

Strana se na počátku třicátých let také energicky pustila do odstraňování odpůrců a kritiků nového vedení z vlastních řad. Jednou ze zaklínacích formulek, která sloužila k tomuto účelu, byl oportunismus. „Podmínkou úspěšného provádění generální linie strany, stanovených organizačních úkolů strany je boj proti oportunismu v praxi. Nesmí však býti veden mechanicky, ale s naprostou energií. – Pak se nám podaří odstraniti propast mezi činy a slovy.“[46] Komunistický novinář a historik Pavel Reiman, sám několikrát obviněný z oportunismu, se (patrně záměrně) mýlil, když v roce 1948 v propagační brožuře *Revisionismus, oportunismus a dělnické hnutí* napsal, že odstranění dvou vysokých funkcionářů Bohumila Jílka a Václava Bolena z KSČ v roce 1929 „znamenalo rozhodující porážku oportunismu v řadách naší strany“.[47] Alespoň podle dobového tisku a spisů Klementa Gottwalda soudě, oportunismus (často kombinovaný se sociálfašismem nebo trockismem) byl jednou z nejhorších „nočních můr“ komunistické strany také po celá třicátá léta. A právě Budín se o tom měl na vlastní kůži tvrdě přesvědčit.

Na počátku třicátých však snil ještě o docela jiných vyhlídkách. Mezi jeho nejbližší přátele a stranické spolupracovníky v té době patřil Otto Synek. Byl to on, kdo z pověření ústředního výboru dal Budínovi jeho první takzvaný stranický úkol – organizaci ilegální technické služby pro ÚV KSČ; úkol, na nějž byl mladý revolucionář, za kterého se tehdy Budín pokládal, patřičně hrdý. „Byl jsem bez sebe pýchou, že vlastně tím vstupuji do velké rodiny profesionálních revolucionářů, lidí, kteří celý svůj život zasvětili revoluci a vytvoření nové společnosti. Přitom se samo sebou rozumělo, že za svou práci nebudu dostávat žádný plat…“[48]

---

44 Zmíněná zpráva policejního ředitelství také říká, že „strana zápasí dnes s nesmírnými finančními nedostatky, poněvadž peněžní příspěvky z Moskvy jsou nepatrné, takže z nich nemůže být zaplacen ani administrativní aparát. Pokud se týče členských příspěvků, docházejí tyto velice nepravidelně a činí měsíčně ze všech krajů KSČ v celé republice sotva 15 000 Kč. Ústřední sekretariát, respektive vydržování jeho zaměstnanců, spotřebuje měsíčně přes 50 000 Kč. (...) Stranický tisk jest zcela pasivní a živoří pouze za pomoci peněžitých podpor západoevropského byra, ale jak se zdá, neudrží se ani přesto delší dobu. Příspěvky komunistických členů Národního shromáždění, odváděné ústředí z poslaneckých a senátorských gáží, dosahují měsíčně výše 80–90 000 Kč a roční subvence z Moskvy na vydržování stranického aparátu, provádění agitace, umožnění tisku agitačního materiálu apod. 1 000 000 Kč. Podle zcela spolehlivé zprávy činí roční příjem strany asi 2 500 000 Kč, kdežto výdaje 4 600 000 Kč.“ Autor policejní zprávy se dále rozepisoval o frakčním boji, v němž prý Gottwaldovo křídlo (Šverma, Dolanský, Guttmann) chtělo převést stranu do ilegality, zatímco Šmeral s podporou Komunistické internacionály to nehodlal připustit.

45 *Tamtéž*, fond KSČ – celostátní konference 1921–1937, arch. jedn. 11, Rezoluce XII. organizační konference KSČ ze dne 3. a 4. dubna, schválená polbyrem Ústředního výboru KSČ dne 10.4.1933.

46 *Tamtéž.*

47 REIMAN, Pavel: *Revisionismus, oportunismus a dělnické hnutí*. Praha, Kulturně-propagační oddělení sekretariátu ÚV KSČ 1948, s. 29.

48 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 85.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Musel projít vnitrostranickým školením, kde se mladí adepti práce v nejvyšším vedení KSČ učili, jak unikat před zatčením, jak při něm případně nic neprozradit, jak zajišťovat ilegální byty, jak si vybírat spolehlivé důvěrníky, jak rozmnožovat propagační materiály, jak šifrovat, jak vyrobit neviditelný inkoust nebo jak užívat Morseovu abecedu pro případ, že by po zatčení chtěli na zdi věznice vyťukávat zprávy.[49] Pro ani ne třicetiletého, silně idealistického a pro komunismus nadšeného Budína tato zatím spíše jen tušená nebezpečí měla jisté kouzlo dobrodružství. „My jsme byli přesvědčení komunisté, my jsme šturmovali nebe. My jsme věřili, že v boji vybudujeme nový svět, naplňoval nás hluboký životní optimismus, domnívali jsme se, že neexistuje překážka, kterou bychom nezdolali, neexistuje otázka, kterou bychom nemohli zodpovědět – jak nám mohl imponovat básník beznaděje (míněn je Franz Kafka, pozn. aut.), marně zápasící s neznámým a nepoznatelným zlem, které činí z člověka svého otroka a nakonec mu bere jeho život?“[50]

Jako jednoho z těch, kteří se přidali ke gottwaldovské skupině, jej vedení strany pověřuje různými úkoly, v prvé řadě žurnalistické povahy: mezi roky 1930 a 1932 spolupracoval s časopisem *Mladá garda*,[51] v letech 1932 až 1936 kromě *Rudého práva* tiskl své články v *Tvorbě*, *Komunistické revue* a *Mezinárodní tiskové korespondenci*, která přebírala články ze zahraničního komunistického tisku (například ze sovětské *Pravdy*). Zde v souladu s tehdejší komunistickou ideologií psal o sociálních demokratech, k nimž se před několika lety sám hlásil, jako o sociálfašistech. Již coby šéfredaktorovi *Rudého práva* mu v listopadu 1935 strana z rozhodnutí politického byra ÚV KSČ přidala ještě vedení *Haló novin*. Jejich první číslo vyšlo 23. října 1933, v době, kdy byl zakázán dosud legální komunistický tisk. *Haló noviny* měly být nestranické, jak pravil podtitul „pro všechny“. „Nový list budil zdání kulturněpolitického deníku. Psal o divadle a filmu, uveřejňoval rozhovory s umělci a psal o sportu.“[52] Jak po letech Budín sdělil, svá dopoledne od té doby trávil v redakci *Rudého práva* a připravoval s ostatními redaktory nové vydání, odpoledne pak měl vyhrazena pro *Haló noviny*,[53] které dosahovaly až dvacetitisícového nákladu; to bylo na počátku třicátých let minulého století víc, než kolik mělo *Rudé právo*.[54]

Budín se mezi svým pětadvacátým a třicátým rokem stal nejen významným komunistickým publicistou, ale propracoval se i do aparátu KSČ, kde měl na starosti komunistickou mládež a propagaci. Sám o tom v pamětech prozrazuje: „Moje práce

49 *Tamtéž*, s. 86.

50 *Tamtéž*, s. 128.

51 Tento časopis, kde Budín publikoval svůj vůbec první článek v Čechách, na počátku 30. let vedl Otto Synek a přispěvatelé se často skrývali pod pseudonymy jako Nezaměstnaný, Mladý děldop, Píše starý vedoucí, Vojdop, Komunard, Učedník, Stadion apod. Články pojednávaly o mladých komsomolcích, propagovaly SSSR a Stalina, vyskytovala se zde i pravidelná recesistická rubrika „O panu Paďourovi“, nechyběly informace o divadelních hrách (např. o hře pro proletářskou mládež *Brigádník Kudlička a Komsomolka Marta*) nebo fotografie textiláků, jak se učí píseň *Rudý wedding*.

52 HELEŠIC, F.: Komunističtí novináři 1921–1938, s. 202.

53 Rozhovor autora s Františkem Helešicem z 16.5.2002. Helešic Budínovo sdělení zaznamenal 14.11.1960.

54 HELEŠIC, F.: Komunističtí novináři 1921–1938, s. 203.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

v agitpropu ÚV zabíhala do několika odvětví. Pod vedením Bruno Köhlera (s nímž se Budín po svém nástupu do KSČ spřátelil, pozn. aut.) jsem pokračoval ve školení stranických kádrů, tentokrát v němčině, kterou jsem dobře ovládal. Šlo jednak o vypracování osnov referátů, jednak o řízení stranických kurzů v severočeském území, kde žili sudetští Němci.“[55] V tomto ohledu mohl navázat na své dřívější zkušenosti. Na jiném místě totiž popisuje, jak si získával první ostruhy ještě před nástupem Gottwalda do vedení strany: „Pak jsme agitovali mezi cvičenci FPT (Federací proletářské tělovýchovy, pozn. aut.), kolportovali *Mladou gardu*, což byl týdeník Komsomolu, a *Reflektor*, časopis komunistických sportovců, a na nás mladé většinou připadal úkol kolportovat v neděli po rodinách *Rudé právo* … malovat po nocích na zdech a plotech stranická hesla.“[56]

Šéfredaktorem Rudého práva

Do funkce šéfredaktora *Rudého práva* byl Stanislav Budín jmenován na zasedání sekretariátu ÚV KSČ 23. července 1934 po svém návratu z vojenské služby.[57] Redakci dobře znal, byl jejím pravidelným přispěvatelem; nastupoval však do čela listu, který se s vynucenými přestávkami na československém novinovém trhu držel třináct let a za tu dobu vystřídal mnoho vedoucích redaktorů. Výjimkou nebylo ani to, že šéfredaktor kvůli neshodám s vedením KSČ odcházel nejen z redakce, ale byl také vyloučen ze strany.

Budín byl svou novou funkcí podle všeho zaskočen, údajně se jmenování dokonce bránil.[58] Když vedoucí agitpropu Bruno Köhler Budínovi sdělil, že se politbyro usneslo, aby se stal šéfredaktorem *Rudého práva*, namítal, že nikdy ještě redaktorem nebyl, a navíc není ani českého původu. V pamětech Budín líčí tento moment identicky a dodává: „Už jsem napsal v životě několik článků – ale neměl jsem ponětí o novinářské práci, v tiskárně jsem byl pouze náhodou jednou v životě – a kromě toho mi tenkrát ještě dělala potíže čeština. Měl jsem tedy hromadu námitek a žádal soudruhy, aby to ještě jednou uvážili, že dělat noviny není žádná legrace, že nemohu převzít tu zodpovědnost a kromě toho neumím dost česky. Námitky Bruno Köhler hravě vyvrátil. Neexistuje pevnost, kterou by neuměl pravý bolševik ztéci, strana mi projevuje důvěru…“[59]

Budín stanul v čele *Rudého práva* zrovna ve chvíli, kdy komunistická strana měla za sebou jednu z bouřlivých epizod své třináctileté existence. Před čtvrtou prezidentskou

55 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 108.
56 *Tamtéž*, s. 78.
57 *SÚA*, fond ÚV KSČ 1921–1938, k. 38, arch. jedn. 662, Protokoly zasedání sekretariátu, 23.7.1934 – jmenování Budína šéfredaktorem RP. Jeho zástupcem byl dlouholetý člen redakce a několikrát dokonce šéfredaktor listu, zakládající člen KSČ František Křížek (1901–1941). Křížek absolvoval Mezinárodní leninskou školu v Moskvě, do *Rudého práva* psal články o hospodářských a sociálních otázkách, za války vedl ilegální komunistický tisk v Praze a byl instruktorem ilegálního vedení KSČ, roku 1941 byl zatčen a popraven.
58 Záznam rozhovoru autora s Františkem Helešicem z 16.5.2002.
59 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 139.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

volbou T. G. Masaryka, která se konala v květnu 1934, totiž vystoupila s provokativním letákem „Ne Masaryk – ale Lenin!“. Státní úřady tentokrát zareagovaly důrazně a vydaly zatykač na Klementa Gottwalda s Václavem Kopeckým, kteří raději přešli do ilegality a poté na podzim opustili republiku a uchýlili se do Moskvy. V Československu je pak ve vedoucích funkcích dočasně zastupovali Jan Šverma s Rudolfem Slánským, kteří začali zaujímat smířlivější postoje k demokratickým institucím i socialistickým stranám první republiky. Státobornou volební kampaní na sebe KSČ přivolala také omezení legální činnosti a zákaz veškerého komunistického tisku včetně *Rudého práva* s platností na tři měsíce.

Strana však procházela i krizovou situací ve vlastních řadách. Budín totiž ve vedení jejího ústředního deníku vystřídal Josefa Guttmanna, který byl odvolán z redakce a na Silvestra 1933 vyloučen ze strany – tato aféra se stala nejproslulejším případem účtování s „oportunisty“ a „trockisty“ uvnitř KSČ ve třicátých letech. Konflikt gottwaldovské většiny ve vedení KSČ s Guttmannem měl svůj původ již na dvanáctém plenárním zasedání Exekutivy Komunistické internacionály v srpnu a září 1932 v Moskvě, kde za KSČ referovali Gottwald, Šverma a Guttmann. Všichni tři se zabývali důvody, proč Komunistická strana Německa v boji proti Hitlerovi neuspěla a proč nevytvořila se sociálnědemokratickými dělníky jednotnou frontu. Zatímco Gottwald se držel ve své kritice zpátky, Guttmann vyčetl německým komunistům, že zvolili chybnou strategii, když si fakticky jako podmínku společného postupu kladli přijetí svého programu sociálními demokraty. Touto tezí vyvolal Guttmann na schůzi komunistů z celé Evropy vzrušenou diskusi a nakonec se za ni sám dočkal ostrých výtek, neboť Kominterna tehdy zaujala stanovisko, že bojem s nacismem se vysílí „buržoazní demokracie“, a tak nastane chvíle pro komunistickou revoluci. Jinou alternativu obrany před fašismem představovala spolupráce se socialistickými stranami na zásadách rovnoprávnosti a programové autonomie každé z nich, kterou navrhoval Guttmann a později začali opatrně prosazovat také Budín, Šverma, Šmeral a Slánský. Po nástupu Hitlera k moci se spor těchto dvou koncepcí dále vyostřil a také s novou naléhavostí přenesl do československých domácích poměrů. Guttmannova linie utrpěla definitivní porážku na moskevské konferenci vedení komunistických stran v srpnu 1933. Když pak Guttmann odmítl podstoupit rituální sebekritiku a podřídit se degradaci ve stranické hierarchii a namísto toho dál setrvával v „bludu“, byl jeho osud zpečetěn.[60]

Budín, který si tehdy jistě nedokázal představit, že by mohl o dva roky později dopadnout stejně, si v komunistickém tisku ke kritice Guttmanna rovněž přisazoval. Ve svých pamětech hodnotí někdejší „hon na oportunisty a trockisty“ pochopitelně už jinak: „Každý, kdo dal najevo pochybnosti o správnosti taktiky německých komunistů, a každý, kdo mluvil o porážce Německa a protestoval proti nesmyslné a zhoubné teorii

60 Ke Guttmannově aféře viz HRADILÁK, Zdeněk: Josef Guttmann – konflikt rozumu a svědomí. In: *Revue dějin socialismu*, roč. 2, č. 5 (1968), s. 541–580; RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 103–114.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

o sociálfašismu, byl tvrdě kritizován, obviněn z poraženectví a trockismu a vyloučen ze strany. Guttmannovo jednání levicový směr ještě posílilo."[61]

Deníky masarykovské republiky byly převážně tiskem stranickým. Komunistické noviny byly v této mediální krajině chápány – vzhledem k linii KSČ – nejen jako tisk opoziční, ale přímo protirežimní, který útočí na samotné základy státnosti a demokracie, jako nástroj Kominterny. Vedení KSČ samozřejmě vykonávalo přímý vliv na organizaci, obsazení redakce i náplň každého čísla. Šéfredaktor byl členem nejužšího vedení, nebo se alespoň účastnil jeho schůzek a přenášel do *Rudého práva* stranická usnesení nebo jiné pokyny.[62] „Řízení tisku KSČ, zejména *Rudého práva*, vycházelo ze zásad Kominterny. (…) Vedení komunistické strany přímo direktivně určovalo autory úvodníků, témata článků a komentářů, akcí, které měl tisk vést, určovalo referenty z řad redaktorů na stranické a jiné schůze, rozhodovalo o změnách v redakci."[63] Komunističtí novináři sice museli poslušně plnit direktivy stranického vedení, na druhé straně jim však jejich povolání zajišťovalo uvnitř vlastní strany jistý zvláštní status a otevíralo jim cestu k další kariéře. Jak podotýká František Helešic, „nelze na ně pohlížet jen jako na profesní skupinu lidí zabývajících se novinářstvím, ale je třeba v nich vidět zároveň funkcionáře strany, v jistém smyslu její elitu. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že všichni významnější představitelé KSČ prošli redakcemi svého stranického tisku."[64]

Spojení redakce s ÚV KSČ (Budín totiž nebyl v době svého jmenování ve vedení strany) fungovalo nejdříve přes Václava Kopeckého, a když odjel do Moskvy, instruovali Budína Šverma a Slánský. V rozhovoru s Františkem Helešicem stejně jako v pamětech Budín tvrdil, že se s Kopeckým denně scházel večer na konečné stanici tramvaje ve Strašnicích. Zde jednu až dvě hodiny spolu při chůzi rozmlouvali, hodnotili vydané číslo a probírali číslo nové. Prodiskutovali politickou situaci, co je třeba v *Rudém právu* psát, co je v politbyru nového. To trvalo asi do listopadu 1934, kdy Kopecký odjel do Moskvy. Pak se Budín stýkal se Švermou a Slánským. Ti jako poslanci chodili přímo do sekretariátu, takže s nimi mohl být v denním styku; redakce totiž sídlila ve stejném domě na Florenci o patro výš. Poté byl Budín od ledna 1935 přizván k jednání týdenních schůzí politbyra ÚV KSČ, ovšem jen jako nečlen s hlasem poradním.[65]

Základní kontury redakční politiky měl tedy Budín zadány od vedení strany a také jeho každodenní novinářská práce byla takto řízena. Straničtí šéfové mu však nemuseli jednotlivé argumenty a postoje diktovat, Budín sám popisoval a komentoval události s žádaným ideologickým zabarvením. Pokud jeho texty označíme jako propagandistické,[66] je třeba zdůraznit, že míru jejich zaujatosti a nadšení pro věc určovala především Budínova vlastní iniciativa. Přitom šlo o propagandu, která byla vystavena

61 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 149.
62 *SÚA*, fond ÚV KSČ 1921–1938, k. 14., arch. jedn. 180.
63 HELEŠIC, F.: Komunističtí novináři 1921–1938, s. 196.
64 Tamtéž, s. 195.
65 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 143.
66 Propagandu lze definovat jako „soustředěnou a promyšlenou snahu získat veřejnost pro určitý pohled na nějaké téma, určité jednání či osvojení určitého souboru představ a názorů (určité

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

konkurenci alternativních pohledů na svět, jelikož KSČ ještě neměla mocenský monopol. Z hlediska teorie médií by tak Budínovo *Rudé právo* spíše než propagandistickému modelu odpovídalo modelu stranického politického tisku, který slouží k prosazování zájmů a propagandě konkrétní politické strany v pluralitním režimu.[67]

Problém číslo jedna, kterým se musel nový šéfredaktor na stránkách *Rudého práva* zabývat, byla takzvaná jednotná fronta. Ta představovala v první polovině třicátých let 20. století celoevropské téma pro levicové politiky a intelektuály.[68] V principu se dá charakterizovat jako spolupráce sociálních demokratů (a dalších socialistů) s komunisty na odporu proti nacismu a fašismu. Závěry šestého kongresu Komunistické internacionály, které osočovaly socialisty („sociálfašisty") jako nejnebezpečnější nepřátele komunistů, byly označeny za překonané. Také „švermovské" vedení KSČ, zastupující Gottwalda a jeho soudruhy pobývající v Moskvě, dospělo k názoru, že po vzoru Francie může v soudobé politické situaci prospět jedině jednotný postup celé levice, dělníků komunistických i socialistických (tedy z řad sociálních demokratů a národních socialistů). Dokonce už 20. prosince 1931 *Rudé právo* poprvé otisklo rubriku „Podejme si ruce",[69] kde vycházely názory socialistických dělníků na případnou spolupráci s komunisty. Tyto snahy načas zeslábly, ale po obnovení komunistického tisku v létě 1934 začala v něm tisková kampaň za jednotnou frontu znovu nabírat na obrátkách.

Tehdy však ještě vůbec nebylo zřejmé, jaké pojetí politiky jednotné fronty se nakonec prosadí, o vhodnou strategii se vedly prudké spory. Svědčí o tom například usnesení z desátého zasedání ÚV KSČ v listopadu 1934, které vyšlo ve dvou variantách. Jednu (příznačně nazvanou „Proti pracovnímu souručenství s buržoazií: Za bojovné socialistické souručenství") vytiskla tiskárna J. Hoffmanna v Karlíně. Tento text navrhoval sblížení se socialisty, podporu republiky a přehodnocení politiky KSČ v národnostní otázce; tedy jednotnou frontu, jak ji zastávali Šverma, Slánský, Šmeral a Budín.

---

ideologie) a současně stejně soustředěnou a promyšlenou snahu vyloučit jakékoliv pohledy, představy či ideologie alternativní". (BURTON, Graeme – JIRÁK, Jan: *Úvod do studia médií*. Brno, Barrister & Principal 2003, s. 144.)

67 McQUAIL, Denis: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha, Portál 1999, s. 35.

68 Kvůli vyjasnění taktiky jednotné fronty byl také svolán mezinárodní protifašistický kongres komunistických a socialistických stran z celé Evropy, který se za účasti tří tisíc delegátů uskutečnil v červnu 1935 v hotelu Pleyel v Paříži. Jeho přípravu i průběh poznamenaly četné spory a také manipulace ze strany agentů Kominterny, která se snažila ovládnout protifašistické hnutí. Za československou delegaci na kongresu promluvili Egon Erwin Kisch a Gustav Kliment, připravený proslov organizátoři neumožnili pronést tehdejšímu surrealistovi Vítězslavu Nezvalovi. Do kongresového předsednictva, v němž zasedal mimo jiné André Gide, Romain Rolland nebo Henri Barbusse, byl zvolen horník Michalský z Karviné a dělnice Marie Klabanová z Prahy (z její pozdější výpovědi na policejním ředitelství plyne, že šlo o čistě spektakulární gesto a že byla po celou dobu kongresu úplně dezorientovaná). Závěrečný manifest kongresu zvláště zdůraznil nutnost tvořit „jednotné bojové fronty" dělníků všech stran jako hráz proti fašismu a svým apelem na spolupráci levice ovlivnil Budínovy názory v této věci. (*SÚA*, archivní pomůcka 1148, *Evropský protifašistický kongres v Paříži 1933: Příprava a ohlas v Československu*, autorky textu V. Helešicová a R. Machatková, s. 1.)

69 HELEŠIC, F.: Komunističtí novináři 1921–1938, s. 203.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Druhé usnesení (nazvané „Socialistické souručenství na odboj proti fašismu a na výboj za socialism“) bylo vyrobeno v Liberci a opakovalo teze Kominterny o sociálfašismu.[70]

Patrně nejvíc se Budín socialistům přiblížil v červenci a srpnu 1935. *Právo lidu* 28. července 1935 zareagovalo na četné výzvy komunistů k jednotné frontě a jménem národních socialistů jim položilo několik otázek (zda jsou komunisté pro demokracii, pro zachování státní suverenity a hranice, zda by šli do vlády, zda jsou pro evoluční nebo revoluční cestu k socialismu). Budín odpověděl 31. července v obsáhlém článku na titulní straně *Rudého práva*; vyslovil se pro zachování ČSR ve stávajících hranicích nicméně přiznal, že komunisté by šli jen do vlády dělnicko-rolnické, která by změnila „společenský řád“.[71] Budín rozpor mezi oběma stranami interpretoval tak, že národní socialisté vlastně chtějí ústupky po komunistech, ale ti žádné dělat nemusí a nebudou, protože jejich program vítězí. „Prosíme, aby se nezapomnělo, že náš program, potvrzený životní praxí a zkušeností na území Sovětského svazu, slaví takové triumfy, že už leckdo musel změnit své dříve záporné stanovisko k němu. Musíme říci, že se mýlí ten, kdo se domnívá, že komunisty přetaví.“[72] Jako paradox pak musí působit zjištění, že právě Budínova publicistika z tohoto období a jeho údajná vstřícnost k socialistům se za půl roku stane důvodem pro jeho vyloučení ze strany i odvolání z *Rudého práva*.[73] Argument, že chtěl skutečně rovnoprávnou lidovou frontu se socialisty, v níž by komunisté nehráli vedoucí roli, nemůže být považován za věrohodný.

Vedení KSČ, po roce 1934 představované Slánským a Švermou, organizovalo na podporu jednotné fronty četné akce (demonstrace, stávky a „rudé dny“) a na celostátní úrovni šlo ve své vstřícnosti k vládním socialistům tak daleko, že v roce 1935 dokonce komunisté podpořili schválení části rozpočtu a pomohli dříve zavrhovanému premiérovi Milanu Hodžovi zvolit Edvarda Beneše prezidentem.[74] Devatenáctého května 1935 se konaly parlamentní volby, ve kterých si KSČ polepšila o desetinu procentního bodu a předstihla stranu lidovou, národní socialisty, Národní sjednocení, Hlinkův autonomistický blok i sudetoněmecké sociální demokraty.[75] Do předcházející

---

70 HRADILÁK, Zd. – NOVÁK, J.: Z bojů o nové pojetí protifašistické jednotné fronty: K historii a významu X. pléna ÚV KSČ v listopadu 1934. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 5, č. 1 (1965), s. 41–63.

71 -stb-: Odpovídáme národním socialistům. In: *Rudé právo*, (31.7.1935), s. 1.

72 Tamtéž.

73 Po celý podzim byli terčem mnoha Budínových komentářů a glos především Jiří Stříbrný, Antonín Hampl a Rudolf Bechyně. Srv. např. –stb-: Národní dělníci a „marxistický“ vůdce. In: *Tamtéž*, (5.11.1935), s. 2; Stříbrný: Nesahejte mi na chudé bursiány! In: *Tamtéž*, (24.11.1935), s. 2; Hamplova filosofie dějin. In: *Tamtéž*, (30.11.1935), s. 2; Sloučení vládních socialistů. In: *Tamtéž*, (3.12.1935), s. 2.

74 „Tento postoj jistě souvisel s měnícím se kurzem Kominterny i se sympatiemi, které si Beneš získal v Moskvě i u KSČ podpisem československo-sovětské smlouvy. Hrad však měl také v rukávu eso: amnestii, vztahující se i na komunistické činitele odsouzené v předchozím období...“ (KLIMEK, Antonín: *Boj o Hrad*, sv. 1: *Kdo po Masarykovi*. Praha, Panevropa – Institut pro středoevropskou kulturu 1998, s. 451.)

75 Zvítězila Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu se 45 mandáty, paradoxně více hlasů, ale o křeslo méně v parlamentu měla Sudetoněmecká strana (agrárníci získali 1 176 593 hlasů, což odpovídalo 14,3 procentům a 45 mandátům; henleinovci 1 249 530 hlasů, tedy

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

kampaně na stránkách *Rudého práva* z Moskvy zasahoval také Gottwald, jehož komentáře z této doby souzněly s příspěvky Švermy, Slánského i Budína.

Zatímco komunisté, alespoň ve Francii a Československu, začali věřit, že spolupráce se socialisty i jinými demokratickými stranami je možná, moskevské centrum, a zvláště Stalin, podle historika Vladislava Moulise tento názor nikdy nebralo vážně.[76] Jacques Rupnik vycházeje z obdobného předpokladu se domnívá, že dokud nebylo jisté, zda se Československo vedené agrárníky nezmění v polofašistický stát typu Polska nebo Maďarska, trpěla Kominterna sbližování pražských komunistů se socialisty. Jakmile byl ale zvolen Beneš, čímž se posílila vznikající levicová koalice, považovala za nutné zajistit, aby se KSČ nestala případně součástí vlády (*de facto* chtěla kopírovat postup ve Francii, kde sice levice vyhrála, ale komunisté do vlády nevstoupili).[77] A tak bylo nutné Švermovu a Slánského vedení uštědřit lekci a přivést je zpět na „pravou cestu". V Moskvě tím byli pověřeni Gottwald a Kopecký, kteří se po amnestii právě vraceli do Prahy.[78]

Třídním nepřítelem

„Někteří soudruzi … nedokázali hned porozumět tomu, proč strana nyní postavila do popředí své činnosti boj proti fašismu, na obranu demokracie a republiky. Domnívali se, že to znamená odklon od revoluční linie. (…) Na druhé straně se ukázalo nutným bojovat proti tomu, aby nová linie nebyla některými soudruhy pochopena jako ústup z třídních pozic, jako podpora dosavadního režimu v republice, jako smířlivectví s reformismem,"[79] shrnovaly dějiny KSČ po třiceti letech události z ledna a února 1936, kdy Gottwald s Kopeckým v roli emisarů Moskvy napravovali vychýlený stranický kurz.

V Sovětském svazu mezi lety 1934 a 1936 probíhala série politických procesů proti „trockistům", kterou iniciovalo zavraždění předsedy leningradského sovětu Sergeje M. Kirova, provedené patrně na objednávku Stalina, jenž tak získal záminku k likvidaci svých oponentů uvnitř strany, a navíc se zbavil populárního šéfa Leningradu.[80] Toto období v Moskvě Gottwald s Kopeckým zažili; nebylo by velikým překvapením,

15,2 procenta, ale jen 44 mandáty). Následovali sociální demokraté s 38 mandáty a komunisté se 30 křesly. (Kol.: *Dějiny zemí Koruny české*. Praha – Litomyšl, Paseka 1993, s. 172 n.)

76 „V zahraničněpolitických úvahách Stalinových se vyskytuje jedna neměnná konstanta: kapitalisté se 'požírají' mezi sebou. Od poloviny třicátých let začal být fascinován Německem. Zatímco demokraciemi pohrdal, Hitler mu svou silou imponoval, a Stalin se snažil – ovšem tajně – s ním udržovat kontakty." (MOULIS, Vladislav: *Běsové ruské revoluce*. Praha, Dokořán 2002, s. 79.)

77 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 134.

78 „Nápravná kampaň zahájená začátkem roku 1936 vyvrcholila v dubnu 1936 na VII. sjezdu KSČ. Oficiálně bylo úkolem sjezdu předložit novou verzi politiky lidové fronty, přepracovanou a opravenou Kominternou a dvojicí Gottwald–Kopecký." (*Tamtéž*.)

79 Kolektiv autorů Ústavu dějin KSČ: *Dějiny KSČ: Studijní příručka*. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, s. 108.

80 MOULIS, V.: *Běsové ruské revoluce*, s. 95 n. Obvinění z trockismu hrozilo od té chvíle také nepohodlným členům a funkcioářům KSČ; Gottwald 30.12.1935, tedy v době, kdy už byl Budín sesazen a jednalo se o jeho vyloučení z KSČ, napsal do *Rudého práva* článek „Nelze sedět na dvou

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

kdyby si z pobytu v blízkosti Kremlu odnesli alespoň poznatek, že Stalin může bez zábran zlikvidovat, koho chce. Exekutiva Kominterny na podzim 1935 začala kritizovat politiku lidové fronty,[81] jak ji prosazovala KSČ a její hlavní deník *Rudé právo*. Českoslovenští komunisté usedlí v Moskvě požadovali po Švermovi a Slánském, aby odvolali Budína z funkce šéfredaktora, ti to však neučinili. Budín v pamětech vzpomíná, že se v jejich jednání tehdy projevovala jistá snaha o suverenitu vůči Moskvě a také obavy z přiznání vlastních „chyb" při aplikaci závěrů sedmého kongresu Komunistické internacionály.

Velký rozruch mezi moskevskými internacionalisty vyvolal Budínův komentář „Práce pro vlast se neplatí?", ve kterém šéfredaktor *Rudého práva* podpořil zbrojení a zbrojní průmysl kapitalistického Československa, což soudruzi z vedení KSČ (podle Budínových pamětí zvláště Slánský) nevítali právě s nadšením. Budín v inkriminovaném textu mimo jiné napsal: „Žádný poctivý pracující člověk v republice dnes není proti armádě a proti zbrojení! Armádě patří to nejlepší a zbrojit musíme! Proti fašismu, jenž nás ohrožuje, půjdeme všichni se zbraní v ruce, a chceme, aby těch zbraní bylo co nejvíce, aby byly největší!"[82] Následoval další Gottwaldův telegram Slánskému s výzvou, aby Budín byl odstraněn z *Rudého práva*. Šverma a Slánský o instrukcích z Moskvy, které nevykonávali, neinformovali ani Budína.[83] Ten ve svých pamětech tvrdí, že o výtkách Moskvy proti svým názorům a proti svému setrvání v redakci *Rudého práva* se poprvé dověděl od Švermy den poté, co byl prezidentem republiky zvolen Edvard Beneš.[84] Šverma a Slánský poslali Budína na dovolenou a odjeli do Moskvy. Gottwaldovi i představitelům Kominterny tam tvrdili, že Budín je odvolán, ještě za jejich pobytu však došlo nové *Rudé právo* s Budínovou polemikou s Ferdinandem Peroutkou. Budín se totiž vrátil do redakce, kterou prozatímně vedl Gustav Breitenfeld (Bareš). Tento poslední článek Stanislava Budína v *Rudém právu* vyšel 29. prosince 1935.[85]

Z Moskvy se nejprve vrátili Šverma, Slánský a Bruno Köhler, který 11. ledna 1936 jako první informoval Budína, že má opustit *Rudé právo*.[86] Gottwald přijel do Prahy 8. února a „zle se rozkatil na pražské vedení své strany, její parlamentní klub a redakci

---

židlích", kde mimo jiné ukazuje, jak by komunisté měli vnímat trockisty: „Kdo je v dělnické třídě poctivý a upřímný, vyhýbá se trockismu jako moru. Protože trockismus je v pravém smyslu slova agenturou mezinárodní kontrarevoluce. Je to sprostý, záludný a zlomyslný nepřítel dělnického hnutí. Je to kontrarevoluční stoka, z níž vyšel vrah soudruha Kirova." (Viz GOTTWALD, Klement: *Spisy*, sv. 6: *1934–1935*. Praha, Ústav dějin KSČ 1952, s. 207.)

81 *SÚA*, fond ÚV KSČ 1921–1938, k. 9, arch. jedn. 79, zápis ze zasedání rozšířeného ÚV KSČ 24., 25. a 26.2.1936.

82 BUDÍN, Stanislav: Práce pro vlast se neplatí? Miliardy do kapes vlasteneckých zbrojařů? In: *Rudé právo*, (27.11.1935), s. 1.

83 *SÚA*, zápis ze zasedání rozšířeného ÚV KSČ 24., 25. a 26.2.1936.

84 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 157.

85 TÝŽ: Veliká obžaloba: Politika posledních šesti let ve svědectví Ferdinanda Peroutky. In: *Rudé právo*, (29.12.1935), s. 2.

86 TÝŽ: *Jak to vlastně bylo*, s. 197.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

ústředního orgánu".[87] Už 13. února vydal rozsáhlý elaborát „Za uplatnění linie VII. kongresu KI", v němž vysvětloval, jak „správně" budovat jednotnou frontu se socialisty. Navíc zde ale také přímo napadl Budína jako člověka „nehodného, straně a dělnické věci neoddaného, cizího".[88] Československý tisk si nemohl změny v kurzu KSČ nepovšimnout, například *Lidové noviny* o Gottwaldově jednání psaly: „V Rudém právu ostře kárá Klement Gottwald, který se po vánoční amnestii vrátil ze Sovětského svazu, vedení komunistické strany, že upadlo do nebezpečného oportunismu. Nepochopilo prý usnesení srpnového sjezdu Komunistické internacionály. Gottwald prohlašuje za politickou chybu, že komunisté hlasovali pro rozpočet ministerstva zahraničí a sociální péče. Prudce odsuzuje, že Rudé právo se vyslovilo pro zvýšení československého zbrojení, a nemilosrdně odmítá odporné poklony na adresu Hampla, Nečase a podobných 'přebarvených levých' stejně jako 'žvásty o mírnění třídního napětí'. Gottwald nařizuje vyčistit ovzduší, které bylo ve straně znečištěno 'oportunistickou špínou' minulých měsíců. Z ústředí Komunistické internacionály zřejmě došly nové rozkazy. Gottwald je tlumočí. Není to první ani poslední pokání komunistů 'oportunistických úchylek'. Gottwaldův projev ohlašuje novou radikalizaci komunistické politiky."[89]

Ve dnech 24. až 26. února se pak konalo zasedání rozšířeného Ústředního výboru KSČ, kde Gottwald a Kopecký ostatním členům vedení vytkli, že „pravý duch VII. kongresu [KI] nepochopili".[90] Gottwald je například vyplísnil, že připustili Budínův článek na podporu zbrojení kapitalistické republiky. Václav Kopecký, který po druhé světové válce živil Budínovu naději na opětovné přijetí do KSČ, jako ministr informací mu dopomohl k několika zaměstnáním a poté ho pomohl „uklidit" před politickými procesy padesátých let do archivu Novinářského studijního ústavu, v únoru 1936 Budína naopak kritizoval a podpořil jeho vyloučení z KSČ. V následných vystoupeních všichni členové ÚV KSČ vyjádřili souhlas s Gottwaldovými výroky a Kopeckého návrhy,[91]

---

87 -rn-: Lodivod Gottwald nařizuje. In: *Demokratický střed*, (21.2.1936). Článek srozumitelně popisuje stav, ke kterému má Gottwald KSČ přivést: „Nemůže býti pochyb o tom, že Gottwaldův rozkaz bude splněn do poslední písmeny. Jeho slova, přeložíme-li si je do srozumitelné řeči, krátce vyjadřují, že komunisté, jako strana, jsou zase tam, kde byli před rokem."

88 GOTTWALD, Klement: *Spisy*, sv. 7: *1936*. Praha, Ústav dějin KSČ 1952, s. 36. Gottwald dále o Budínovi napsal: „Revoluční ostražitost v poměru k politice strany nelze oddělit od revoluční ostražitosti v poměru ke kádrům. Politika strany se neprovádí sama, dělají ji lidé. (...) Stalin řekl: 'Kádry rozhodují vše.' U nás v KSČ se tato Stalinova slova jistě opakovala. Ale vyvodit z nich závěr pro vlastní praxi, to nás nenapadlo. Seděl v čele redakce centrálního orgánu strany takový Budín. Páchal neplechu za neplechou. Zlobili se, domlouvali mu, vynadali mu, ale nechali ho v čele sedět dál. A on řádil také dál."

89 ip: Nové pokání čs. komunistů: Od oportunismu k novému radikalismu. In: *Lidové noviny*, (14.2.1936).

90 *SÚA*, zápis ze zasedání rozšířeného ÚV KSČ 24., 25. a 26.2.1936.

91 Budína za jeho „trockismus" a „oportunismus" odsoudili kromě jiných také Antonín Zápotocký, Otto Synek i Bruno Köhler. Budínův oponent a pak i dočasný nástupce ve funkci šéfredaktora *Rudého práva* Gustav Breitenfeld tvrdil, že za Budína se „v redakci Rudého práva vytvořila ... taková situace, že Budín byl v redakci diktátorem". (*Tamtéž*.)

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Šverma a Slánský provedli sebekritiku.[92] Budín na toto jednání nebyl přizván, možnost, aby také on provedl sebekritiku a pravděpodobně tak mohl zůstat ve straně, mu nebyla dána. Zasedání schválilo vyloučení Budína z KSČ, Šverma i Slánský byli odvoláni z funkcí členů sekretariátu ÚV KSČ a přemístěni na pražské krajské vedení strany.[93]

Ve dnech 11. až 14. dubna 1936 se pak v Praze sešel sedmý sjezd KSČ, který měl nové, gottwaldovské směřování strany potvrdit. Přijal k tomu stanovisko, v němž se mimo jiné praví: „Skutečnost, že hlavním hnízdem nejhrubších oportunistických tendencí byl tisk, především ústřední orgán strany, aniž by strana včas udělala pořádek, svědčí o tom, že vedení strany se k oportunistickým stanoviskům reakce chovalo smířlivě a že nedostatek revoluční bdělosti u něho šel tak daleko, že hlavní list strany, tento nejdůležitější legální mluvčí strany, tento mocný nástroj organizování, mobilizace a vedení nejširších mas, byl svěřen do rukou cizích živlů (Budín).“[94] Budín byl deklaracemi ze zasedání ÚV KSČ a sedmého sjezdu označen za „třídního nepřítele“, který straně, *Rudému právu* i revolučnímu hnutí způsobil „veliké škody“. „St. Budín je cizím živlem, který neměl mít nikdy místa v revolučním hnutí,“ zněl nemilosrdný stranický soud.[95] A tak byl 10. února 1936 z vůle politického byra ÚV KSČ vyloučen z komunistické strany;[96] 26. února ústřední výbor toto rozhodnutí *de facto* už jen schválil. Stejný trest stihl i Budínovu manželku Hanu.

S odstupem dvou let se tak opakovala stranická historie. Stejně jako Josef Guttmann i Budín se prohřešil příliš rozumným a neotrockým výkladem direktiv Komunis-

92 Jan Šverma například přiznával, že u něj „byly iluze, že se podaří strhnout celou sociální demokracii do určitých bojů. To byla půda, ze které pak rostly příslušné články Budínovy z Rudého práva.“ Rudolf Slánský se straně přiznával ke špatné kádrové politice, zvláště pokud šlo o Budína: „Předal mi svou biografii 1932. V ní byl uveden případ jeho bratra. Já ten dokument četl, a když se mě na tento případ v Moskvě ptali, tedy jsem úplně zapomenul, že to tam bylo. To je důkazem, s jakou lehkomyslností jsem takové dokumenty četl a takový případ projednával. Budín se teď odvolává na to, že své články dával číst mně a Švermovi. Je pravda, že jsem četl řadu článků jím napsaných a nevystihl jsem chyby v nich obsažené. My jsme o něm věděli, že je šmok, oportunista, že rád píše způsobem, aby nenarazil.“ (*Tamtéž*.)

93 *Tamtéž*.

94 *SÚA*, fond KSČ – ÚV 1921–1945, k. 9, arch. jedn. 79, materiál k 7. sjezdu KSČ: Jak úspěšně pracovat za vytvoření akční jednoty dělnické třídy a lidové fronty všech pracujících.

95 *Protokol VII. sjezdu KSČ*. Praha, Svoboda 1967, s. 490.

96 *SÚA*, fond ÚV KSČ 1921–1938, k. 14, arch. jedn. 185, protokol o vyloučení Stanislava Budína z KSČ z 10.1.1936. Budín byl o svém vyloučení informován dopisem z 15. února, který stojí za to ocitovat v celém znění: „Stefan (!) Budín, Polbüro ÚV KSČ se usneslo vyloučiti Tě z KSČ. Vedly k tomu tyto důvody: V ‘Rudém Právu’ se soustavně, po celé měsíce objevovaly statě, Tebou psané, jejichž obsah, ba i samy tituly těžce kompromitovaly stranu, Kominternu, Sovětský svaz. V ‘Rudém Právu’ byla soustavně potlačována popularizace usnesení VII. kongresu, vedoucích soudruhů KI, Sovětského Svazu atd. Dopouštěl jsi se soustavně těžkých oportunistických chyb, jak v dřívějších dobách (guttmanniáda), tak i později, přičemž v poslední době napsal jsi články, které už neměly nic společného s komunismem a vyjadřovaly úplně sociálpatriotické stanovisko. (Článek o zbrojení.) Tato Tvoje činnost způsobila straně a revolučnímu hnutí takové těžké škody, že ústředí strany se rozhodlo vyloučiti Tě z KSČ. Vedle těchto politických chyb celá Tvoje minulost, jakož i Tvůj vztah k dělníkům a dělnickému hnutí, přesvědčuje ústředí, že jsi byl a zůstal cizím elementem v revolučním hnutí.“ (*Tamtéž*, dopis Stanislavu Budínovi z 15.2.1936.)

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

tické internacionály, když prosazoval realističtější koncepci jednotné fronty založenou na vstřícnější spolupráci komunistů se socialisty, stejně jako tehdy i tentokrát rozhněvaní bohové na komunistickém Olympu exkomunikovali hříšníky ze společenství vyvolených. Oba šéfredaktoři zpočátku také reagovali obdobně, když se naléhavě snažili přesvědčit své nedávné soudruhy o upřímnosti svých úmyslů a oddanosti cílům komunistického hnutí – Budín se chtěl hájit dokonce před vedením internacionály v Moskvě, Guttmann byl ve své touze očistit se ještě vytrvalejší a po svém odvolání sepisoval a šířil memoranda, v nichž své názory opakovaně a rozsáhle vysvětloval. Později se však každý z nich zachoval úplně odlišně. Budín byl delší dobu otřesen, rezignoval na jakýkoli odpor a na několik let se vzdálil politickému dění. Za války jeho sympatie ke komunistům nakrátko ochladly, jakmile se však změnily poměry, snažil se opět vplout do jejich náruče. Guttmann přetavil svou hořkost ve vzdor a s komunistickou stranou se nadobro rozešel. Společně se Závišem Kalandrou se stal hlavou trockistické opozice v Československu a vydával časopis *Proletář* a brožury (*Odhalené tajemství moskevského procesu*, *Druhý moskevský proces*), v nichž zžíravě kritizoval teroristickou a manipulativní podstatu stalinismu. Z válečného exilu ve Spojených státech se už nevrátil a pod změněnou identitou publikoval pozoruhodné práce z historie Židů v českých zemích i jedny z prvních pronikavých analýz totalitarismu.

Život bez legitimace – novinářem v Americe

Od vyloučení ze strany prožíval Budín – alespoň podle jeho pamětí soudě – pocity ne nepodobné duševním hnutím postav z románů a povídek Franze Kafky, kterému ještě před pár lety nemohl přijít na jméno. Doslova se mu zhroutil svět. „Teď nastalo peklo, které trvalo asi dva měsíce. Až na malé výjimky opustili nás všichni naši přátelé. Zůstali jsme absolutně sami, zoufalí a bezradní. Neměli jsme jediného blízkého člověka, který by nebyl komunistou – a ti se od nás odvrátili. Nejhorší bylo, že člověk nevěděl, co se stalo. Byl odsouzen k nejhoršímu a nikdo mu nechtěl říci, v čem spočívá jeho obžaloba.“[97]

Budín zůstal bez zaměstnání, až v roce 1937 se uchytil jako redaktor rozhlasového věstníku *Radiojournal*. Zpočátku rodina žila z platu jeho ženy Hany, která sehnala místo v redakci časopisu *Program D*, vydávaného divadlem E. F. Buriana. Po Mnichovu měl Budín díky svým kontaktům na levicové intelektuály, například Milenu Jesenskou, poměrně dobré informace o hrozícím nebezpečí. Rodina Bensiona Batě nemohla v Československu po říjnu 1938, a zvláště po březnu 1939, dlouho zůstat. Jeho americký strýc mu naštěstí zařídil pozvání do Spojených států a Budín tak mohl spolu s rodinou 23. července 1939 odplout do New Yorku.[98] V Americe Budín kontaktoval

97 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 200.

98 V pamětech Budín ovšem svůj odjezd datuje do posledního srpnového týdne: „Jenže už bylo 27. srpna. Už bylo opravdu za pět minut dvanáct.“ (*Tamtéž*, s. 275.) Upřesnit datum je tedy problematické – po válce policejní ředitelství zaznamenalo Budínovu výpověď, kde se zmínil o 23. červenci jako o dni, kdy s rodinou opustil Československo. Policie ani gestapo Budínův

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

československý konzulát (v pamětech tvrdí, že hned druhý den po příjezdu),[99] kde se seznámil s bývalým šéfredaktorem *Prager Presse* Arne Laurinem, a napsal dopis osobnímu Benešovu zástupci v USA Jánu Papánkovi. Zahájil tak svou činnost v exilu[100] a zapojil se do takzvané Benešovy zahraniční akce. Nastoupil do redakce *New Yorských Listů*, nejvýznamnějšího krajanského deníku v USA, a přitom pomáhal Laurinovi pořádat Československé informační středisko, což byla Benešova informační a propagační kancelář.[101]

V Americe se Budín přiklonil na stranu Benešova londýnského exilového centra. Jak ukazuje jeho válečná publicistika, prošly v letech 1939 až 1945 Budínovy představy o komunismu jakýmsi pomyslným obloukem. Porovnáme-li ji s dřívějším Budínovým psaním, snad nejvíce překvapí první roky války, kdy se na stránkách *New Yorských Listů* skoro vůbec nezajímal o sovětské Rusko a komunismus. A když o tuto tematiku zavadil, bylo to především ve spojitosti s komunitou krajanů-komunistů v USA a jejich novinami. S jejich hodnocením a náhledy na SSSR se však příliš neztotožňoval. Když Moskva podepsala 23. srpna 1939 pakt s Berlínem, mnozí komunisté (nejen v Americe) odmítli vnímat tento krok jinak než jako strategický manévr sovětského vedení, jako projev pragmatismu, a nikoli snahy ovládnout část území Polska a pojistit se proti válce s Hitlerovou říší. Ještě několik dní před útokem nacistů na Rusko 22. června 1941 odmítaly například americké krajanské listy uvěřit, že by spojenectví Německa a SSSR mohlo tak náhle skončit.[102] Budín jim tři dny po začátku plánu Barbarossa jejich omyl připomněl: „Málokdy v dějinách došlo k takovému ideologickému bankrotu, k takové myšlenkové katastrofě, k takové veřejné ostudě – jaká se přihodila v těchto dnech komunistům vůbec, a americkým a zejména našim československým komunistům zvlášť.“[103] Kromě toho, že sarkasticky komentoval idealismus prokomunistických listů, které čtenáře uklidňovaly, že Hitler Sovětský svaz nenapadne, emotivně vyzýval krajany, aby komunistům a jejich sympatizantům nevěřili.[104]

O pouhý rok později, když vzpomínal na stránkách *New Yorských Listů* výročí říjnové revoluce z roku 1917, psal už o komunismu a jeho stoupencích kladněji, a to i za cenu idealizace revolučního a později komunistického Ruska.[105] Doslova nadšení

---

pohyb od konce července do konce srpna 1939 nesledovaly, šetření Budínova advokáta dr. Pavlíka začalo až v září.

99 *Tamtéž*, s. 288.

100 V životopisu, který po válce přiložil ke své žádosti o členství ve Svazu československých novinářů, Budín píše, že za války „pracoval v druhém odboji jako člen Českého národního sdružení v Americe“, které založil Laurin (*SÚA*, ASYN, členská evidence Ing. Baťa, 559/4c).

101 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 288.

102 TÝŽ: „Sluhové britských lordů...“. In: *New Yorské Listy*, (25.6.1941).

103 Tamtéž.

104 „Jestliže totiž se ještě najde v celé československé Americe aspoň jeden člověk, který těmto politickým tajtrlíkům nenaplije za všechny jejich kotrmelce... Jestliže totiž přijdou s pěkným prosíkem, s pěknou omluvou za všechny kozačiny, které provedli na škodu československému národu, na škodu protifašistickému odboji... A ani pak to nevíme s určitostí.“ (Tamtéž.)

105 V dalším komentáři k ruskému výročí ovšem připomenul (i když jen zdrženlivě) také bezpráví, kterého se revoluce a komunismus dopustily: „V prosinci roku 1934 byl v Leningradu při

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

z válečného vývoje v SSSR u Budína vyvolal vzdor Leningradu proti německému obležení.[106]

To už se však do Budínova vnímání i psaní promítaly posuny v politické orientaci benešovského odboje, který činil kroky ke sblížení s Moskvou. S postupem válečných událostí pak Budín začal v *New Yorských Listech* kritizovat Američany za to, jak málo

Budín s manželkou a dcerou Ritou Klímovou ve Spojených státech v roce 1945

chápou Rusko. V letech 1943 a 1944, než v jeho publicistice převládly komentáře týkající se osvobození Československa, často s pochopením psal o snaze SSSR zajistit si po válce vliv v zemích blízko vlastních hranic – v kontrastu s údajnými velmocenskými plány USA na ovládnutí světové politiky.[107] Tehdy Budín ve svých novinách dokonce

---

atentátu zabit Stalinův spolupracovník Kirov. Tento atentát se stal osudovým. Právě v okamžiku, kdy práce a odříkání minulých let už začínaly přinášet plody, kdy sovětská vláda byla odhodlána zavést řadu demokratických svobod a uvolnit diktaturu, ukázal atentát, že jsou v zemi ještě živly protirevoluční. V několika soudních procesech byla opozice obviněna z nepřátelství k režimu a ze spojenectví s německým fašismem, odsouzena a fyzicky vyhubena. Byla zahájena pronikavá čistka v celé zemi, jíž padlo za oběť nesčetné množství lidí. Není pochybností, že bylo přitom odsouzeno, a dokonce i popraveno mnoho lidí nevinných." (TÝŽ: Čtvrtstoletí ruské revoluce. In: *New Yorské Listy*, 8.11.1942.)

106 O „triumfu lidského ducha a lidské vytrvalosti" např. píše v komentáři „Leningrad". In: *Tamtéž*, (20.1.1943).

107 „Sekretář námořnictví Knox už několik měsíců vykládá, že Amerika musí pro svou bezpečnost dostat po válce základny v celém Tichomoří. Kongresník Magnuson navrhl zřízení výboru, který by připravil plány, aby se Tichomoří přeměnilo po válce na americké jezero. ...nikdo proti tomu v Americe neprotestuje. Ale jestliže Rusko žádá, aby nikoli daleko, tisíc mil od západního pobřeží, ale blízko, dvacet mil od Leningradu a třicet mil od Minska, dostalo strategické hranice, když se odvolává na sourodé složení obyvatelstva západní Ukrajiny a Bělorusi

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

přímo vytýkal americké vládě, že odkládá otevření druhé fronty v Evropě, čímž prodlužuje boje a ztráty na frontě východní, anebo že americký establishment nevěří ruským politikům a kalkuluje s tím, že po válce povede Amerika s Ruskem spory, možná i vojenské. Postupně tak krystalizovala hlavní tendence Budínovy válečné publicistiky – podpora poválečné dominance SSSR ve střední Evropě jako nejlepší obrany před návratem nacismu. Naplno se projevila například v sérii článků věnovaných zakládající konferenci OSN v San Francisku na jaře 1945, které se účastnil jako korespondent *New Yorských Listů*.

V posledních měsících války pak ve svých komentářích, které popisovaly a hodnotily události v zemích východní Evropy, nadšený Budín dokonce neváhal přizpůsobovat (tak jako před lety v *Rudém právu*) zpravodajství svému ideologickému náhledu. Například v prosinci 1944 líčil, jaký rozvoj demokracie přinesla Rudá armáda do osvobozovaného Maďarska. Rusové prý zde „zařídili provedení voleb a zřídili maďarskou vládu. (…) Musila přijít Rudá armáda, aby toto demokratické právo přinesla.“[108] Přitom (jak dokládá historička Eva Irmanová) volby se nekonaly díky Sovětům, ale jim navzdory.[109]

A tak se na konci války Budín ve vztahu ke komunismu (jako ideologii i praktické politice KSČ a Sovětského svazu) navrací vlastně na pozice, jaké zastával před odchodem do exilu, či spíše před vyloučením ze strany. Své postoje z času války radikalizuje (v tom se také zrcadlí všeobecný trend doby) a ve své publicistice opět podporuje komunismus, který považuje za jedinou cestu k lepšímu sociálnímu uspořádání, a nyní navíc spojuje s vítězstvím nad fašismem.

Znovu ve službách strany – a znovu v nemilosti

Do Prahy se Budín vrátil po sedmi letech – 14. července 1946[110] – a zahájil tak svůj druhý, již definitivní pobyt v Československu. Dokladem jeho tehdejšího rozpoložení je skutečnost, že svůj návrat konzultoval s přáteli v Praze a skrze ně žádal komunistickou stranu, aby mu návrat povolila.[111]

---

s obyvatelstvem SSSR, na Curzonovu linii, na plebiscit atd. – tu se zdvihne bouře odporu, tu se prolévají slzy nad malým hrdinným Finskem, tu lidé, kteří na mapě nenajdou Estonsko a budou se sázet, že Kovno je v Bulharsku, začínají mluvit o imperialistických záměrech Sovětů.“ (TÝŽ: Hra s ohněm. In: *Tamtéž*, 12.3.1943.)

108 TÝŽ: Jak Rusové šíří komunism. In: *Tamtéž*, (27.12.1944).

109 IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský systém*. Ústí/L., Albis international 2002, s. 329.

110 *SÚA*, fond Policejní ředitelství 1941–1950, k. 296, B 734/24, Bať Bension.

111 Neúspěšně Budínovi žádali o pomoc také Františka Halase, který jim odepsal: „Milí přátelé, stále jsem čekal, jestli mne někdo zavolá ve vaší věci. Teprve včera jsem se setkal náhodou s dr. Steinbachem a ten mi říkal, že už vám vše potřebné píše. Já vím, v jakém stesku asi tam žijete, bohužel sám nemám moci váš návrat nějak uspíšiti. Kde ale mohu, ťukám. Bodlák byl zatčen hned myslím v roce 1940 a zemřel v Berlíně ve vězení. To víte, že až se vrátíte, bude povídání nad hlavu. Těžko to vypisovat, vydalo by to na knihu. Nehněvejte se, že vám lidé nepíší, ale každý má tady toho tolik, že mu nezbyde kousek času na korespondenci.“ (*Literární*

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Již v polovině září 1946 Budína přijal ministr informací Václav Kopecký a nabídl mu vedení nově vznikající tiskové agentury Pragopress.[112] Agentura vznikla k 1. lednu 1947; vydávala informační bulletiny o dění v Československu pro zahraničí a směrem k československým institucím a redakcím rozšiřovala denní „Přehled zahraničního tisku". Budín se takto dostal k jedinečnému zdroji informací a názorů na zahraniční události, které zároveň využíval ve své rozsáhlé publicistice.

Budín řídil Pragopress a současně přispíval do několika periodik, psal knihy, připravoval rozhlasové „Americké okénko" a jiné pořady o Spojených státech a postavách z dějin české žurnalistiky či americké politiky (Karel Havlíček Borovský, Jan Neruda, Harry S. Truman, Franklin D. Roosevelt, Edgar Wallace a další). Největší kus své publicistické práce mezi roky 1946 a 1949 odvedl jako redaktor týdeníku *Kulturní politika*, vydávané E. F. Burianem. Zřejmě zde cítil spřízněnost s kolektivem novinářů prokomunistického smýšlení, kteří nicméně listu dodávali nádech jisté nezávislosti, zvláště v orientaci na poněkud širší okruh kulturních hodnot. Po komunistickém převratu, v březnu 1948, ho pak šéfredaktor Jan Drda přijal do obnovených *Lidových novin* jako vedoucího zahraniční redakce. Jeho tehdejší spolupracovník, spisovatel Jaroslav Putík v rozhovoru s autorem vzpomínal, že Budín v této roli dovedně využíval vlastní zkušenosti z exilového pobytu v USA i velkých znalostí zahraniční problematiky, načerpaných převážně ze zahraničního tisku.[113]

Na jaře 1948 měl tedy Budín už tři stálá povolání, která mu dovolovala zvládat jeho žurnalistická pohotovost, zájem o mezinárodněpolitické dění, a hlavně prý „velké nadšení" z politického vývoje, zvláště kolem února 1948 a po něm.[114] V té době ho ministr Kopecký pověřil čtvrtým úvazkem – vedením jediného československého pondělníku (po válce se zavedla praxe, že deníky vycházely jen od úterý do soboty). List se jmenoval popisně *Pondělník* a měl své sídlo v místnostech *Rudého práva*, odkud se brzy přestěhoval do budovy Melantrichu. Redakci tvořilo jen několik lidí – Budín, zahraniční rubriku obstarával František Lebenhart, domácí rubriku doktor Gráf z ministerstva informací, reportáže Vincenc Nečas a kulturu A. J. Liehm; sportovní rubriku, která zabírala polovinu listu, připravovalo *Rudé právo*.[115] Budín *Pondělník* vedl tři měsíce, do června 1948, kdy jej převzalo *Rudé právo* a vedení strany do čela postavilo Viléma Nového.

Na podzim 1948 přibyla Budínovi další aktivita – přednášel na katedře mezinárodní politiky Vysoké školy politických a sociálních nauk. Mezitím stačil překládat americké

---

archiv Památníku národního písemnictví (Praha), fond 107/72 (Stanislav Budín), Korespondence 20.–40. let 20. století, dopis Františka Halase z 10.10.1945.

112 Budín ministrovy záměry a instrukce v pamětech zachytil takto: „Tato agentura (předválečná tisková agentura Inpress, pozn. aut.) je při Orbisu, my ji teď převezmeme, rozšíříme, uděláme z ní něco takového, jako je Sovětské informační byro, které existuje vedle telegrafní agentury TASS – a ty to povedeš! (...) Chci-li dále spolupracovat v KP (*Kulturní politice*, pozn. aut.), soudruh ministr nemá nic proti tomu, hlavní náplní mé práce se má [stát] však budoucí Pragopress..." (BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 455 n.)

113 Záznam rozhovoru autora s Jaroslavem Putíkem z 18.2.2002.

114 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 518.

115 *Tamtéž*, s. 515 n.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

knihy, například román o dělníkovi, který se stal komunistou, *Příběh Jacka Homa* od Ruth McKenneyové. Psal také vlastní díla, v nichž zúročil zkušenost amerického exilu. V roce 1947 vyšla jeho reportážní kniha *Věrni zůstali*, s podtitulem *Druhý odboj amerických Čechů ve východních státech Unie 1939–45*, a o rok později nakladatelství Svoboda vydalo jeho monografii o historii a současnosti Ameriky nazvanou *USA: Portrét národa*. Právě za tento titul se na jeho hlavu ve čtyřech dávkách snesla kritická palba z pera stalinistického novináře André Simona na stránkách *Tvorby*.[116] Předhazoval Budínovi, že ve své práci dostatečně neodsuzuje, jak pravilo dobové žurnalistické a ideologické klišé, „válečnou a imperialistickou politiku Wall Streetu". Dokonce mu vytkl, že líčí americký imperialismus jako „imperialismus osvícený", což bylo ve své době již hodně na pováženou. „Úlohou knihy o Americe by bylo bývalo *strhnout pokryteckou masku* s tváře amerického imperialismu a nijak nepodporovat a nerozšiřovat pohádku, že politika Spojených států míří k zvýšení životní úrovně koloniálních a polokoloniálních zemí. Ani o ní nesní (i když to Budín tvrdí)."[117]

Už po první stránce ze série polemických článků André Simona je patrný účel této kritiky – ukázat, že Budín stále uplatňuje tradiční metody trockistů: píše a mluví jako komunista, vydává se za člověka odevzdaně pracujícího pro světový proletariát, ale přitom záměrně a cíleně falšuje realitu a „nahrává tak imperialistům" (abychom využili obdivuhodně konspirativními teoriemi prosycenou rétoriku soudobého tisku). Simone Budína přímo obvinil, že se svými pohledy na americký imperialismus ocitá v blízkosti „liberálních a sociálnědemokratických teoretiků", ba dokonce „reakcionáře" Winstona Churchilla. Budínovy závěry podle kritika *Tvorby* jsou „*v ostrém rozporu s* marxistickou analýzou politiky Spojených států, metod, kterých tato politika používá, a cílů, které si vytyčila".[118] Důvody, jak a proč Budín k takovým názorům dospěl, našel Simone v pracovní přetíženosti, která ho svedla k povrchnosti. Odpovědný úkol napsat pravdivou knihu o Americe prý neunesl, jeho vývody a generalizace se hodí spíš pro magazín *Time* než pro komunistickou knihu. Navíc Simone neopomněl připomenout Budínův pobyt v Americe, kde se patrně „neubránil vlivu americké propagandy".[119]

Simone publikoval svou kritiku v době, kdy ještě nemusela mít pro postiženého bezprostřední následky. O rok později se však na Budína soustředila nežádoucí pozornost znovu. Stalo se tak v souvislosti s aférou kolem takzvaného pamfletu na Nezvala, ve skutečnosti studentské recese parodující ve verších politická a erotická klišé Nezvalovy poezie.[120] Poté co verše začaly kolovat po pražských redakcích, bylo jen otázkou času, kdy se dostanou do rukou státních orgánů. Díky výslechům všech zúčastněných a rekonstrukci celého případu ze zprávy Státní bezpečnosti víme, že student Viktor

116 SIMONE, André: Spojené státy Stanislava Budína, I–IV. In: *Tvorba*, roč. 17, č. 24–27 (1948), s. 463 n., 485 n., 512 n. a 526 n. Jednotlivá pokračování polemiky vyšla pod tituly „V říši pohádek", „Protimluvy, zmatek, podceňování" a „Amerika – jaká není".

117 Spojené státy Stanislava Budína, s. 463 (zvýraznil Simone).

118 Tamtéž, s. 464 (zvýraznil Simone).

119 Tamtéž.

120 O pamfletu nejpodrobněji viz KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948–1950.* Praha, Libri 2004, s. 219–236.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Matys „pamflet“ předal svému kolegovi na pražské filozofické fakultě a literárnímu kritikovi *Kulturní politiky* Jiřímu Honzíkovi. Ten parodii 13. května 1949 přečetl na redakční poradě; Burian, Budín i ostatní přítomní byli nadšeni. Zpráva vyšetřovatelů k tomu poznamenává: „Přečtení pamfletu bylo přijato u všech bez výjimky s velkým a srdečným smíchem. Po schůzi redakční rady Lucký rozepsal pamflet v 6ti exemplářích. Po jedné kopii si vzali: Burian, Budín, Lucký, Kryštofek, Liehm a Neděla.“[121] Budín i Liehm shodně ve svých vzpomínkách popisují, jak se v redakci „objevili dva muži v kožených kabátech a k smrti vyděsili Hanu Budínovou a dvě mladistvé sekretářky výslechem o tom, že se tu vyráběl a rozšiřoval protistranický pamflet“.[122]

Kulturní politika byla okamžitě vyhodnocena jako jedno ze středisek tohoto „útoku proti straně“, odkud se „pamflet“ šířil. A tak v návrzích na „řešení případu“ se objevuje varianta zrušení *Kulturní politiky* – jediné redakce, která pamflet četla celá. Budínova přítomnost v redakci *Kulturní politiky* tak nakonec dopomohla k jejímu zániku.[123] Poslední kapkou, jíž se její osud naplnil, bylo nešťastné otištění českých vysílacích frekvencí bělehradského rozhlasu právě v momentu, kdy pražský režim na pokyn Stalina vyhlásil Titově Jugoslávii nepřátelství. Burian byl pozván do sekretariátu ÚV KSČ a tam mu bylo nařízeno *Kulturní politiku* zastavit. Důvodů se našlo hned několik: „Redakční rada Kulturní politiky je složena z osob, které vesměs schvalovaly protistranický pamflet. Rozhodující vliv v Kulturní politice má Stanislav Budín. V předposledním čísle se v Kulturní politice dopustili nového protistranického činu tím, že uveřejnili zprávu, kdy a na kterých vlnách vysílá česky Bělehrad. Kulturní politika se stala listem pěstujícím negativní kritiku.“[124]

Se zánikem *Kulturní politiky* nepřišel Budín jen o své oblíbené místo. Teze vyšetřovatelů „pamfletu“ a funkcionářů komunistického aparátu o „polotrockistické skupině kulturních pracovníků“ a „protistranickém útoku“ evokovaly Budínovo dávné „provinění“, které se načas zdálo smazáno jeho nezištným nasazením ve prospěch komunistické strany. V počínající atmosféře strachu a politických štvanic musel Budín ještě v roce 1949 opustit všechny redakce, ve kterých působil a jež leckdy také vedl. Do jisté míry se opakovala situace, kterou zažil už po svém vyloučení ze strany v roce 1936 – zůstal nezaměstnaným.[125] Ještě na začátku roku 1950 svou situaci nemínil akceptovat; Svazu československých novinářů (přihlásil se tam 20. listopadu 1948), který mu

121 *SÚA*, fond 100/45 (Václav Kopecký), sv. 5, arch. jedn. 154, Výsledek šetření ve věci protistranického pamfletu a návrhy na řešení.

122 LIEHM, A. J.: *Minulost v přítomnosti*, s. 40 n.; srv. též BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 533.

123 Zpráva hovoří o několika skupinách těch, kteří pamflet četli a případně šířili: jedni jsou mladí a naivní, ty zneužila skupina druhá – „staří rutinéři, kteří při různých příležitostech dostali se již se stranou do rozporu, a rovněž tak jejich nejbližší spolupracovníci, kteří s nimi ideově splývají. Mezi nejbližšími spolupracovníky těchto starých rutinérů je celá řada býv[alých] Kolmanových žáků. Těmto lidem mluvil pamflet přímo ze srdce. To dokazuje vyjádření Budína, který po tom, když jej slyšel: ‘Prohlásil za vynikající dílo, jímž /autor/ vstupuje do české literatury!’“ (*SÚA*, Výsledek šetření ve věci protistranického pamfletu a návrh na řešení.)

124 *Tamtéž*, fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 66, arch. jedn. 967, dopis Josefa Franka Gottwaldovi z 19.7.1949.

125 „Po suspendování ze všech novinářských funkcí jsem byl osm měsíců bez práce.“ (BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 550.)

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

odmítl vydat legitimaci, napsal, že je stále v redakci Pragopressu, třebaže je v současné době na dovolené.[126]

Nezaměstnaným v lidovědemokratickém Československu však Budín nemohl zůstat dlouho. Poúnorový režim vyhlásil politiku plné zaměstnanosti – občané měli pracovní povinnost, nikoli právo, a nedodržení této normy bylo postihováno. O přibližné podobě Budínova dalšího pracovního zařazení bylo rozhodnuto na vysoké úrovni stranického aparátu již krátce po ukončení vyšetřování nezvalovského „pamfletu", takřka současně s rozhodnutím o jeho odstranění z veřejných funkcí. Tajemník ÚV KSČ Josef Frank informoval prezidenta Gottwalda, že do celého případu je zapleten také „trockista" Budín, a předložil mu příslušné návrhy.[127] I když se Frankův návrh realizoval až skoro o rok později, je jisté, že Václav Kopecký s ním byl minimálně seznámen. A byl to podle Budínových pamětí opět Kopecký, kdo bezprizornímu novináři zajistil místo v archivu Československé tiskové kanceláře, tedy přesně podle kritérií, která doporučovala Frankova zpráva.[128]

Právě pověst ministrova chráněnce je nejčastěji uváděným vysvětlením, jak se Budínovi podařilo uniknout politickým procesům.[129] Parametry obvinění v procesu splňoval dokonale – trockista, vyloučený ze strany, Žid z Haliče, bratr byl zastřelen jako bělogvardějec, za války žil v USA. Životopisy mnohých popravených a většiny vězněných byly méně problematické než ten Budínův. Poněkud mu mohla nahrávat okolnost, že nebyl už členem strany a nehodil se tedy tolik do konstrukcí spiknutí, a také že v ústraní archivu nikomu nevadil.[130] Podle mého názoru je pravděpodobnější, že komunistická justice měla dostatek obětí, které byly veřejnosti mnohem známější než Budín. Jeho (ne)členství ve straně by nehrálo roli, kdyby byl zájem ho do některého procesu z padesátých let zatáhnout.

---

126 *SÚA*, ASYN, členská evidence I, Ing. Baťť, 553/4c.

127 „Budín přeložil a doporučil Svobodě knihu Ruth McKenneyové Příběh Jacka Homa. Zjistilo se dodatečně, že autorka této knihy jest trockistkou. Budín napsal novou knihu o americkém tisku, ve které znovu, podobně jako ve své předcházející knize o Americe, se dopouští těchže chyb, nekriticky vychvaluje tzv. seriózní americké deníky, jako je New York Herald Tribune a jiné, a podává zkreslený a nesprávný obraz o americkém tisku. Vydání této knihy bylo Lektorskou radou [ÚV KSČ] odmítnuto. Vzhledem k těmto faktům a vzhledem k Budínovu škodlivému vlivu na některé soudruhy doporučujeme, aby Stanislav Budín byl zbaven redaktorského místa v Lidových novinách, kde vede zahraniční rubriku, a aby byl odvolán z vedoucího místa Pragopressu (tisková kancelář při ministerstvu informací). Soudruh Kopecký s odvoláním Budína souhlasí. Chceme doporučit ministerstvu informací, aby Budín byl zaměstnán na podřadnějším místě, kde by neměl aktivnější styk s tiskem, přičemž by však byl materiálně zajištěn. Prosím Tě, soudruhu Gottwalde, o Tvůj souhlas, případně o připomínky k řešení těchto případů." (*Tamtéž*, dopis Josefa Franka Gottwaldovi z 19.7.1949.) Gottwaldovo vyjádření se mezi dokumenty v jeho archivním fondu nenachází.

128 Srv. BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 566 n.

129 Budín nebyl zdaleka jediný komunistický intelektuál, který nabyl dojmu, že nad ním Kopecký v určitých kritických situacích přidržel ochrannou ruku. I když to může být v některých případech pravda, je třeba přihlédnout k tomu, že Kopecký se choval často obojetně, podle svých momentálních zájmů a potřeb, a neváhal zároveň potápět toho, komu zdánlivě házel záchranné lano. V souvislosti s Budínem viz KNAPÍK, J.: *Únor a kultura*, s. 228 n.

130 Budín sám ovšem tomuto důvodu přikládá rozhodující roli (*Jak to vlastně bylo*, s. 576.)

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

Dokonce ho neohrozila ani výpověď Evžena Klingera v procesu se Slánským „a spol.“. Klinger v úvodu své výpovědi uvedl, že byl jako trockista vyloučen ze strany, ale dál se s ostatními trockisty stýkal. Na dotaz po jejich jménech odvětil: „Byl to hlavně Záviš Kalandra, který byl odsouzen k trestu smrti za špionáž, Josef Guttmann, Karel Teige, Stanislav Budín, bělogvardějec, a dr. Arnošt Ungár, zubní lékař.“[131] Budín proces sledoval v rozhlase, své jméno slyšel. V pamětech popisuje, jaké pocity se ho zmocnily – strach, potlačované pochybnosti, ale nade vše touha se i tentokrát přizpůsobit a neohrozit jádro vlastní identity: „Celou svou bytostí chtěl člověk tomu všemu věřit, uznat to za správné a nutné, najít racionální a logické zdůvodnění všeho, co se kolem dělo. Neboť zamítnout to vše od začátku až do konce, obrátit se zády ke všemu, říci si, že na tom všem není ani zbla pravdy, připustit, že to vše je křečí orientální despocie, která ve své manipulaci s lidmi dospěla k vrcholu zločinů, jakých se kdy vládcové v dějinách lidstva na lidstvu dopouštěli – znamenalo popřít a zamítnout vše kolem sebe, celý svůj dosavadní život, své vlastní mládí, své ideály a víru v možnost žít a existovat v této společnosti, hermeticky uzavřené železnou oponou.“[132]

Budín, přestože byl komunistickou stranou opět odstaven od možnosti publikovat, nezměnil nijak zásadně své dosavadní názory. Padesátá léta v mnoha ohledech prožíval obdobně jako ostatní loajální, či spíše „uvědomělí“ občané tehdejšího Československa. Takto například v pamětech ještě po letech popsal své pocity po smrti Klementa Gottwalda: „I když to bude připadat člověku, který to všechno nezažil, absurdní a nemožné – truchlil jsem se všemi ostatními, srdce se svíralo úzkostí a strachem před neznámou budoucností, při pohledu na statisícové masy, které v tichu zaplnily Václavské náměstí, kde měl promluvit nad rakví Gottwalda Zápotocký, se draly do očí slzy, jako všichni ostatní, i já jsem si připadal osiřelý.“[133] Své tehdejší prožitky v pamětech opět vysvětloval „především podvědomým strachem“ – bál se, prý podobně jako ještě doma v Haliči, jako v roce 1936 po vyloučení z KSČ i v roce 1940 v Americe, aby se neocitl mimo společnost, chtěl nadále „žít plně, pokud to okolnosti dovolovaly“.[134]

Šéfredaktorem Reportéra a reformním komunistou

Ještě dříve než nastoupil do archivu ČTK, brzy po propuštění z novin, začal Stanislav Budín pracovat na biografii Karla Havlíčka Borovského. Mezi roky 1949 a 1951 tak vznikl životopis, jehož výklad Havlíčka respektoval aktuální paradigma komunistické historiografie a který působí dojmem poněkud zoufalé (i když pochopitelné) snahy autora zabránit svému definitivnímu vyřazení z československé žurnalistiky.[135] Budín se zde neubránil u něj nezvykle násilným a vůči vládnoucímu režimu servilním aktua-

131 *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Praha, Ministerstvo spravedlnosti ČSR v Orbisu 1953, s. 140.

132 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 573.

133 *Tamtéž*, s. 579.

134 *Tamtéž*, s. 580.

135 Svou dobrovolnou odevzdanost novému režimu (nikdo mu knihu nezadal) dokazuje nejen hojnými citacemi marxistických autorů, ale i zpochybňováním výsledků práce „buržoazních“

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

lizacím, jako když tvrzení o nadčasovosti Havlíčkovy politické satiry vztahuje i na soudobou realitu studené války.[136] Není tedy divu, že ministr Václav Kopecký zajistil Budínovi vydání této knihy, přestože autor nesměl být na očích veřejnosti (stalo se to však až po odeznění největších politických procesů v roce 1954 a Budín se ještě musel skrývat pod snadno dešifrovatelným pseudonymem B. Stanislav).

V archivu ČTK Budín nakonec zůstal jen do roku 1953, kdy přešel do výstřižkového archivu Novinářského studijního ústavu při Svazu československých novinářů. Klidná práce v tomto archivu, umožňující věnovat se celkem nerušeně vlastnímu psaní, byla jeho nejtrvalejším zaměstnáním v životě; setrval zde až do poloviny šedesátých let, kdy byl v rámci zanikajícího NSÚ na několik měsíců přeřazen na vědecké místo. V té době se ovšem Budínovo jméno dostávalo opět do povědomí veřejnosti. Již roku 1960 vydal knihu *Jan Neruda a jeho doba*, v níž perem ideologicky méně bojovným než v předešlé publikaci spojil obraz Nerudy-novináře s nárysem politického, hospodářského a sociálního panoramatu českých zemí 19. století. O dva roky později se prezentoval knihou *Probuzený světadíl* o současné Africe, která se podle něj – v souladu s ideologií marxismu-leninismu – ve svém historickém vývoji osvobozuje od koloniálního zotročení a spěje k socialismu. V roce 1965 následoval životopis amerického prezidenta *F. D. Roosevelt* a rok poté kniha o světovém tisku *Sedmá velmoc*. V dalším roce pak vydal dvě knihy – biografii Winstona Churchilla nazvanou *Jistý pán z admirality* a pojednání o jaltské konferenci pod titulem *Operace Argonauti* – a své publicistické dílo završil kolektivním životopisem *Dynastie Kennedyů* v roce 1969. Zvláště ve svých rozsáhlých biografických portrétech ze šedesátých let uplatnil Budín nejlepší stránky svého žurnalistického a spisovatelského talentu. S faktografickou erudicí a využitím beletrizované formy vylíčil různé momenty druhé světové války a poválečného vývoje světa, přičemž sledoval hlavně úlohu vynikajících politických osobností a jejich lidských vlastností v utváření těchto událostí.

Pozvolna se Budín vracel také na stránky novin a časopisů.[137] Skutečné novinářské zařazení v redakci mu nabídl však až časopis *Reportér*, který vznikl v roce 1966 jako čtrnáctideník Svazu československých novinářů a stal se jedním z dokladů a zároveň inspirátorů zrychlujícího se politického, a především společenského dění. Když se v březnu 1968 stal Budín jeho šéfredaktorem, dospěl k poslednímu vrcholu své žurnalistické kariéry. Redakci přebíral nejen v politicky složité a nejisté době, ale také krátce poté, co se (od začátku roku) *Reportér* změnil na týdeník. Budínovy postoje z období „pražského jara“ zcela korespondují s idejemi takzvaných reformních komunistů. Své

Havlíčkových interpretů. Došlo samozřejmě i na Ferdinanda Peroutku a jeho stať „Jaký byl Havlíček“ z roku 1931 v knize *Ano a ne*. „I Peroutka, stejně jako Masaryk před čtyřiceti lety, si vytváří Havlíčka ke svému obrazu, takže nakonec mezi Havlíčkem Masarykovým a Havlíčkem Peroutkovým je týž rozdíl jako mezi Masarykem a Peroutkou, rozdíl, který symbolizuje cestu české buržoazie od realistů a pokrokářů devadesátých let k nynějším služebníkům Trumanovým.“ (STANISLAV, B.: *Karel Havlíček Borovský*. Praha, SNPL 1954, s. 434.)

136 *Tamtéž*, s. 393.

137 V první polovině 60. let přispíval do *Literárních novin*, *Kulturní tvorby*, *Československého rozhlasu*, *Novinářského sborníku*, *Československého vojáka*, *Besedy venkovské ženy* a *Nového Orientu* (tuto spolupráci mu přineslo vydání knihy o Africe).

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

ideologické limity ovšem nový šéfredaktor nepřekonal – zatímco komunisté mezi redaktory se v první polovině roku 1968 chovali relativně svobodomyslně a publikovali mnohem odvážnější a kritičtější texty, než si mohli dovolit pod dohledem Hlavní správy tiskového dohledu, Budín setrval u optiky a stylu, jaké si osvojil v minulých letech. Svědčí o tom nejen jeho články z tehdejší doby, ale také vystupování v kontaktech se stranickými a svazovými činiteli.

Archivní záznamy Svazu československých novinářů Budína dokonce jako šéfredaktora *Reportéra* ani necharakterizují, stále byl veden jako vědecký pracovník Novinářského studijního ústavu. Také Budín ve třetím dílu svých pamětí odbyl „pražské jaro" a své působení v čele *Reportéra* zkrátka: „A pak přišlo léto a podzim roku 1967 a atmosféra se zhušťovala. A přišel rok 1968. Ale to je příliš nedávná záležitost, aby se mohlo napsat, jak to vlastně bylo."[138] Slovníková literatura o Budínovi ovšem tvrdí, že se „významně angažoval za pražského jara",[139] Karel Jezdinský po letech Budínovo vedení *Reportéra* hodnotil slovy: „Tehdy také Budínova žurnalistická činnost vrcholila v jednoznačné, přitom však realistické a objektivně kritické podpoře obrodného procesu."[140]

Ze vzpomínek pracovníka sekretariátu ÚV KSČ Dušana Havlíčka ovšem víme, že Budín se projevoval pragmatičtěji než novináři nadšení z prvních náznaků tiskové svobody. Například těsně před dramatickým koncem „pražského jara", již v atmosféře znervóznělé silným tlakem Moskvy na „řešení" situace v Československu, se Budín 17. srpna 1968 účastnil setkání vybraných novinářů s představiteli komunistické strany. Den před rozhodnutím o okupaci země se v Hrzánském paláci sešli na jedné straně František Kriegel, Zdeněk Mlynář (v té době už bývalý manžel Budínovy dcery Rity a otec jeho vnoučat), Čestmír Císař, Antonín Kapek (ti všichni přijeli rovnou z ruzyňského letiště, kde se loučili s Nicolaem Ceauşeskem), Václav Slavík, předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský i předseda vlády Oldřich Černík; z druhé strany byli přítomni novináři Jiří Ruml, Igor Kratochvíl, Zdeněk Fořt, Mária Sedláková (z bratislavské *Pravdy*) a Stanislav Budín. (Alexander Dubček na schůzku nepřišel, protože náhle odletěl za šéfem maďarské komunistické strany Jánosem Kádárem na Slovensko.) Oldřich Černík zakázal pořizovat z této schůzky záznam[141] a vyzval novináře, aby si sami uložili určitá omezení. Předseda Ústředního výboru Národní fronty „Kriegel pronesl plamennou řeč, která byla ještě varovnější než proslov Černíkův: – Nad naší hlavou visí Damoklův meč a nitka, která ho drží, se každým dnem prošoupává."[142] Taková slova vyvolala v novinářích nejistotu a začali se dožadovat vysvětlení, to jim však straničtí funkcionáři nemohli a ani nechtěli dát. „Bylo zřejmé, že nemohou své mínění jasně vyslovit, že jsou vázáni něčím, co jim brání vyslovit se přímo. Na pomoc jim přišel Stanislav Budín: – Jsme přece novináři a není nutné nám

138 BUDÍN, S.: *Jak to vlastně bylo*, s. 688.

139 TOMEŠ, J. a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, s. 154.

140 Osobní archiv Františka Helešice, monitoring Rádia Svobodná Evropa, nekrolog K. Jezdinského ze 14.8.1979.

141 HAVLÍČEK, Dušan: *Jaro na krku: Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. Praha, ÚSD AV ČR 1998, s. 144.

142 *Tamtéž*, s. 146.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

vysvětlovat všechno po lopatě. Všichni dobře víme, o čem je řeč. Každá vláda a každé politické vedení musí mít určitý manévrovací prostor a nemůže se vším chodit na trh. Respektujte jejich právo a odpovědnost!“[143] Ve chvíli, kdy se vedení KSČ snažilo dvojakým způsobem splnit přání Moskvy na omezení svobody tisku, a zároveň nepopudit české novináře, tak Budín podpořil „autoritu strany“. Novináři s komunistickou legitimací naopak dál požadovali vysvětlení a právě nabyté svobody slova se nehodlali vzdát. Tehdy Budín vlastně naposled veřejně vystoupil jako šéfredaktor *Reportéra*.

Pomineme-li mládí na Ukrajině, nejméně prozkoumanou epizodou Budínova života je půlrok od vpádu intervenčních vojsk do Československa. I sám Budín o ní v pamětech úplně mlčí. Jiří Seydler, Budínův kolega z redakce *Reportéra*, vzpomíná, že v noci na 21. srpna se vracel do Prahy, ráno mu volal Budín a žádal ho, aby jej odvezl na chatu, že nechce zůstat v Praze. Seydler, který si Budínovo jednání vysvětluje strachem z Rusů, jeho přání nemohl splnit a až po několika dnech se dověděl, že jeho šéfredaktor je ve Vídni.[144] Další Budínův spolupracovník Dušan Tomášek autorovi této statě řekl, že Budína tehdy ve Vídni při své návštěvě na podzim 1968 viděl jen jednou. Tomášek jel do Vídně psát o životě nových českých emigrantů, Budína potkal u vchodu do hotelu a stále ještě formální šéf *Reportéra* se jej stačil jen zeptat, zda reportáž bude také o něm.[145] Redakce v říjnu 1968 do Vídně vyslala také Jiřího Seydlera a Annu Tučkovou, kteří se s Budínem setkali, ale účel jejich cesty byl jiný než přimět ho k návratu – sbírali materiál pro reportáž „Růžový palouček 1968“, kde se již píše o tom, že „dny, jež otřásají světem … obvykle končívají normalizací“.[146] Reportáž byla otištěna v době, kdy šéfredaktor Budín pobýval ve Vídni v exilu, a navíc představovala jeden z prvních textů, jimiž se *Reportér* opět vřadil do aktuálního kurzu Dubčekova vedení, které pod tlakem Moskvy začalo měnit svou politiku. Navíc se tehdy rozhodovalo o další existenci časopisu – snaha uchovat *Reportéra* jako takového je z měnícího se obsahu listu na podzim 1968 zřejmá.

Za Budínem v půlce září 1968 přijela do Vídně dcera Rita Klímová i s vnoučaty. Společně pak odtud odcestovali do skotského Glasgow, kde Klímová měla již předem domluvené přednáškové hostování na jeden semestr. Na Vánoce 1968 již byli zpět v Praze. Zde také *Reportér* otiskl rozhovor s Budínem, který měl čtenářům vysvětlit, jak to vlastně s šéfredaktorovou emigrací bylo. Budín zde tvrdí, že v Rakousku a Británii (ale také ve Francii a Švýcarsku) sbíral materiál pro pokračování své knihy o médiích *Sedmá velmoc*: „Byl jsem jednak v Rakousku, s kterým nás do jisté míry pojí historická minulost, myslím v 19. století, a pak ve Velké Británii, kde se zrodil moderní tisk a kde také připadá na hlavu obyvatelstva největší množství čtených deníků na světě a kde sdělovací prostředky prošly v posledních dvou desetiletích největšími změnami.“[147]

---

143 *Tamtéž*, s. 146 n.
144 Záznam rozhovoru autora s Jiřím Seydlerem z 24.10.2001.
145 Záznam rozhovoru autora s Dušanem Tomáškem z 18.2.2001.
146 TUČKOVÁ, Alena – SEYDLER, Jiří: Růžový palouček 1968. In: *Reportér*, roč. 3, č. 39 (1968), příloha „Emigrace“.
147 RED: Rozhovor tentokrát vnitroredakční. In: *Tamtéž*, roč. 4, č. 1 (1969), s. 5.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.

V závěru rozhovoru pak Budín oznamuje svůj odchod z *Reportéra* do důchodu a úmysl napsat paměti, jejichž první náčrty začal tvořit již v Glasgow.[148]

S Budínovým pobytem ve Vídni se pojí ještě jedna informace. Ludmila Šeflová ve svém katalogu *Knihy českých a slovenských autorů vydané v zahraničí v letech 1948–1978* tvrdí, že Stanislav Budín používal na přelomu šedesátých a sedmdesátých let pseudonym Josef Maxa.[149] V mezidobí let 1969 až 1971 pod tímto jménem údajně vydal dvě knihy: nejprve v roce 1969 v Rakousku snad vůbec první obsáhlejší rozbor „pražského jara" *Die kontrollierte Revolution: Anatomie des Prager Frühling*, potom v roce 1970 (a o rok později v reedici) v New Yorku práci o vzpouře intelektuálů proti autoritářskému systému vlády v Československu *A year is eight mounths*.[150] Tyto údaje si vyžadují verifikaci, poněvadž o zmíněných titulech neexistuje žádná zmínka v dostupných pramenech ani memoárové literatuře. Pokud by jejich autorem byl skutečně Stanislav Budín, mohly vzniknout právě za jeho pobytu v zahraničí ve druhé polovině roku 1968. Tuto možnost ovšem vyvrací Budínova vnučka Milena Bártlová. Podle jejích vzpomínek Budín skutečně napsal pro zahraniční časopis příspěvek pod pseudonymem Josef Maxa, šlo však pouze o jediný text a vznikl v Československu v sedmdesátých letech.[151]

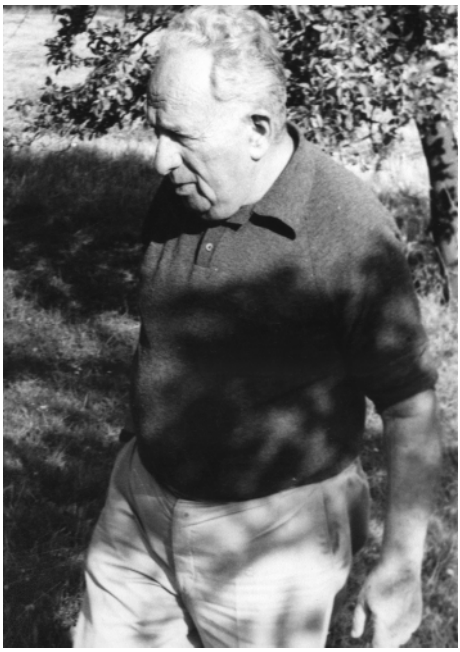

Stanislav Budín v posledním roce životě na své chalupě v Olší poblíž Dačic

Na začátku husákovské „normalizace" se Budín stal znovu, potřetí a naposled, pro komunisty *personou non grata*. Zbaven možnosti publikovat a jinak veřejně působit žil závěrečných deset let jako důchodce a snažil se najít porozumění i ospravedlnění pro svou životní cestu psaním memoárů. Posledním, spíše ovšem už jen symbolickým Budínovým veřejným projevem byl podpis pod „Provoláním Charty 77" v prosinci 1976. Vystavil se tím zostřenému dohledu a omezování ze strany Státní bezpečnosti, která nad ním „bděla" už od roku 1969, ačkoli se do dalších chartistických aktivit nijak nezapojoval. Život Stanislava Budína, novináře a po více než čtyřicet let komunisty bez legitimace, se uzavřel po infarktu 12. srpna 1979 v Dačicích.

---

148 Záznam rozhovoru autora s Milenou Bártlovou z 27.10.2004.

149 ŠEFLOVÁ, Ludmila: *Knihy českých a slovenských autorů vydané v zahraničí v letech 1948–1978 (exil): Bibliografie.* Praha – Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 1993, s. 157.

150 *Tamtéž.*

151 Záznam rozhovoru autora s Milenou Bártlovou z 27.10.2004.

GROMAN, Martin. Stanislav Budín - komunista bez legitimace.
Soudobé dějiny. 2004, roč. 11, č. 3, s. 9-44, 204-205. ISSN 1210-7050.